

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

(повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет психології та соціальної роботи

(повне найменування факультету)

Кафедра соціальної психології

(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр»

«Чинники задоволеності подружжя сімейно-шлюбними відносинами»

«Factors of satisfaction spouses family arital relations»

Виконала: здобувачка заочної форми навчання
спеціальності 053 Психологія

Освітня програма 053 Психологія

Коваль Світлана Валеріївна

Керівник к. психол. н., доц. Білова М. Е.

Рецензент к. психол. н., доцент кафедри загальної і
диференційної психології Державного закладу
«Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського» Бринза І.В.

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ 4 від 29.11.2023 р.
Завідувач кафедри
доктор психол. наук, професор
Кононенко О. І. _____
підпис

Захищено на засіданні ЕК № _
протокол № _ від ____ 2023 р.
Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою
ECTS, бали)

Голова ДЕК

(підпис)

(ПП)

Одеса – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СІМЕЙНО-ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН.....	7
1.1. Сім'я та шлюб як соціальні феномени.....	7
1.2. Психологічна сутність сімейно-шлюбних відносин: їх розуміння та дослідження.....	14
1.3. Сімейно-рольові очікування як фактор впливу на характер подружніх взаємин.....	19
1.4. Чинники та показники задоволеності подружжя сімейно-шлюбними відносинами.....	28
Висновки до 1 розділу.....	36
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИННИКІВ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ПОДРУЖЖЯ СІМЕЙНО-ШЛЮБНИМИ ВІДНОСИНАМИ.....	38
2.1 Програма емпіричного дослідження.....	38
2.2. Характеристика емпіричної вибірки випробуваних.....	41
2.3. Методики та методи дослідження	42
Висновки до 2 розділу	47
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.	49
3.1. Опис і аналіз результатів дослідження.....	49
3.2. Психокорекційна програма налагодження гармонійних подружніх стосунків.....	64
Висновки до 3 розділу.....	67
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Актуальність теми дослідження

Питання шлюбно-сімейних взаємин у процесі розвитку і становлення української державності не лише в економічному, а й у соціально-культурному, а також у морально-етичному плані, є найбільш актуальним, оскільки вже саме по собі є основою становлення й розвитку суспільства в цілому.

Здебільшого люди створюють сім'ю та вступають в шлюбні відносини з метою задоволення своїх психологічних, соціальних, побутових та фізіологічних потреб. Водночас, потреби, які задовольняються у родині, можуть бути реалізовані і поза нею, але тільки благополучна сім'я, створення якої, як правило, вимагає значних зусиль, може всі ці потреби об'єднати і задовольнити в комплексі. Саме тому задоволеність шлюбними стосунками виступає основоположним чинником, який визначає напрямки розвитку сім'ї. А дослідження рівня задоволеності подружніми взаєминами має вирішальну роль у роботі психолога при наданні ефективної допомоги подружжю в подоланні конфліктних ситуацій та гармонізації сімейних стосунків.

Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Сім'я впливає на розвиток суспільства, його моральне здоров'я і є одним з факторів підвищення соціальної активності людей. Саме в сім'ї формуються основи характеру людини, її ставлення до праці, моральних, ідейних і культурних цінностей. Ось чому демократичне суспільство зацікавлене у міцній, духовній і морально здоровій сім'ї. Міцна сім'я – міцне суспільство.

Останнім часом у працях багатьох дослідників висвітлено питання щодо проблеми задоволеності шлюбом і рівня благополуччя. Адже відомо, що наразі інститут сім'ї та шлюбу перебуває у стані серйозних соціокультурних та економічних трансформацій. Особливого значення в цьому контексті набуває вивчення проблеми впливу різних форм благополуччя на особливості функціонування сімей, а також задоволеність шлюбом.

За останні п'ять років в Україні з 2018 по 2022 спостерігаються певні зміни щодо кількості розлучень у відповідності до зареєстрованих шлюбів. Динаміка змін виглядає таким чином (див. Рис. 1.1 Додаток Б):

2018 рік — зареєстровано 228 411 шлюбних угод, це становить 0,5% від загальної кількості людей у державі. У цей рік зафіксовано 53 861 розлучень, що становить 23%.

2019 рік — на 237 858 шлюбів (0,9%) маємо 38 472 розлучень, що становить 16%.

2020 рік — на 167 974 шлюбів (0,4%) маємо 28 929 розлучень, що становить 16%.

2021 рік — на 214 013 шлюбів (0,5%) маємо 29 587 розлучень, що становить 14%.

2022 рік — на 222 890 шлюбів (0,5%) маємо 17 893 розлучень, що становить 8% [52].

Наведені дані свідчать про певну тенденцію зниження кількості розлучень на кількість зареєстрованих шлюбів. Чи пов'язано це із загальною тенденцією підвищення задоволеності шлюбом подружжя нам доведеться з'ясувати.

Сім'я є об'єктом ретельного наукового аналізу дослідників з різних галузей науки, зокрема психології й соціології.

Дослідження ряду проблем, таких як функціонування молодого сім'ї, тенденцій розвитку української сім'ї, сім'ї як такої на різних її етапах розвитку, сімейно-рольова взаємодія, розлучення у демографічному вимірі, реалізація жінки у сім'ї, аналіз сімейної політики як структурного елемента соціальної політики здійснюють вітчизняні науковці, зокрема Р. Федоренко, С. Аксьонова, О. Посвістак, Н. Лавріненко, Л. Слюсар, Є. Потапчук, Т. Медіна, Н. Хлопоніна, Н. Грисенко, Л. Бурлачук, Т. Говорун, З. Кісарчук та ін.

Разом з тим численні аспекти, що вимагають невідкладного розв'язання, зокрема, пошук головних критеріїв та чинників задоволеності шлюбом,

узагальнення одержаних результатів у теоретичні підходи, все ще очікують свого вивчення.

Саме це й призвело до вибору напрямку дослідження та робить обрану нами тему «Чинники задоволеності подружжя сімейно-шлюбними відносинами» достатньо актуальною.

Мета дослідження: вивчення чинників, що впливають на рівень задоволеності подружжя сімейно-шлюбними відносинами.

Завдання:

1. На основі аналізу наукової літератури зарубіжних і вітчизняних фахівців узагальнити сучасні дані щодо чинників задоволеності подружжя сімейно-шлюбними стосунками.
2. Провести емпіричне дослідження чинників, що впливають на задоволеність подружжя шлюбом, та проаналізувати отримані результати.
3. Розробити психокорекційну програму щодо оптимізації стосунків у парі.

Об'єкт дослідження – сімейно-шлюбні відносини.

Предмет дослідження – чинники задоволеності подружжя сімейно-шлюбними відносинами.

Методики та методи дослідження:

1. Теоретичний аналіз літератури з обраної теми.
2. Емпіричні методи: опитування респондентів за допомогою психодіагностичного інструментарію.
 - 2.1. Анкета «Стан сімейних відносин».
 - 2.2. Опитувальник задоволеності шлюбом (В. Столін, Т. Романова, Г.Бутенко).
 - 2.3. Опитувальник «Емоційна взаємодія подружжя» (Є. Потапчук, О.Посвістак).
 - 2.4. Опитувальник «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (А.Волкова, Т.Трапезникова).

3. Статистичні методи обробки результатів:

3.1. Кореляційний аналіз.

3.2. Метод факторного аналізу - аналіз головних компонент.

3.3. Varimax із нормалізацією Кайзера.

3.4. Критерій кам'янистого осипу.

Організація і база проведення емпіричної роботи

Дослідження проводилося протягом серпня-вересня 2023 року. Загальна вибірка склала 30 осіб. Ми досліджували п'ятнадцять подружніх пар з різним терміном шлюбних відносин. П'ять пар з терміном до 5 років, сім пар з терміном від 5 до 10 років (середньостатистична більшість) та три пари понад 10 років терміном шлюбних відносин.

До вибірки увійшли подружні пари, які перебувають в офіційному шлюбі. Запрошення на участь у дослідженні було розміщено у соціальних мережах: на особистій сторінці у Фейсбуці й серед учасників груп психологічного спрямування, а також залучені пари, що проходили терапію чи отримували консультації у приватній психологічній практиці. Беручи до уваги важливість отримання достовірних результатів, випробовувані були заохочені тим, що отримали по завершенню опитування безкоштовну консультацію.

Практичне значення роботи

Отримані в результаті магістерської роботи дані про чинники задоволеності шлюбом, розподіл ролей у подружжі можуть бути корисні при роботі з родиною на різних етапах психологічної допомоги та особливо в консультативно-терапевтичній практиці, оскільки зазначені результати дають певне уявлення про оптимальні моделі взаємодії подружжя.

Структура роботи

Основний зміст роботи викладено на 79 сторінках. Робота складається зі вступу і трьох розділів, висновків, містить п'ять рисунки, десять таблиць, сім додатків, а також списку використаної літератури із 68 найменувань українських видань та 7 іншомовних. Загальний обсяг роботи складає 97 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ МОДЕЛІ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН

1.1. Сім'я та шлюб як соціальні феномени

В усі часи свого існування суспільство прагнуло одночасно активно розвиватися і бути стійким до викликів у вигляді криз, з налагодженим механізмом соціальних змін, який запобігає розхитуванню його опірності до стабільності.

В той же час соціальна стабільність залежить від багатьох факторів, зокрема, від стану політичної системи, від здатності широких верств населення прийти до одностайності щодо основних цінностей суспільного життя і, нарешті, стійкості сімейно-шлюбних відносин.

Сім'я є одним із прадавніх соціальних інститутів. Потреба в сім'ї – значуща людська потреба. Більшість населення у світі живе у складі сім'ї.

Сім'я надзвичайно чутливо реагує на будь-які зміни, які відбуваються в соціальному організмі суспільства. Сім'я завжди була та залишається моделлю конкретного історичного періоду. Інакше кажучи, вона в мініатюрі відображає всі суперечності, які є в державі. Зміни, які переживає сучасна сім'я, мають глобальний характер і пов'язані з руйнацією традиційних цінностей родинного життя та шлюбу. Однак це не говорить про руйнацію сім'ї як такої. Нові часи відкривають нові незнані раніше грані в стосунках чоловіка й жінки[67].

Точна дефініція сім'ї та шлюбу ускладнена високою історичною нестійкістю цих інституцій й існуванням їх різноманітних форм. У загальному вигляді сім'ю можна визначити як малу соціальну групу, що володіє історично визначеною організацією, члени якої пов'язані шлюбними чи родинними відносинами, спільністю побуту, взаємною моральною відповідальністю і соціальною необхідністю, яка зумовлена потребою суспільства у фізичному і духовному відтворенні населення [8]. Але для багатьох людей сім'я означає

набагато більше, і навіть проста ідея генетичних зв'язків може бути складніша, ніж здається.

Сім'я, родина — найдавніший інститут людської взаємодії, унікальне явище. Її унікальність полягає в тому, що кілька людей самим тісним способом взаємодіють протягом тривалого часу, що нараховує десятки років, тобто протягом більшої частини людського життя. У такій системі інтенсивної взаємодії не можуть не виникати суперечки, конфлікти та кризи [37].

Сім'я, — за визначенням М. Мушкевич, — найважливіший осередок суспільства, що виступає моделлю конкретного історичного періоду та відображає моральні і духовні суперечності його розвитку. У сім'ї відображаються і переплітаються найрізноманітніші суспільні відносини: економічні, політичні, правові, духовно-ідеологічні, психологічні, моральні, естетичні. Акумулюючи у собі суспільні процеси, сім'я зберігає, накопичує і передає новим поколінням трудові навички, духовну культуру, стандарти соціальної поведінки. Суспільна цінність і значущість сім'ї зумовлена її виробництвом і відтворенням безпосереднього життя, вихованням дітей, формуванням їх індивідуальної свідомості, духовності. У ній формується характер людини, її моральні, ідейні й культурні цінності [44].

З одного боку, сім'я — досить замкнене об'єднання людей, які захищають свій внутрішній світ, свої таємниці і секрети, що протистоять зовнішнім впливам. Якщо сім'ю позбавити її внутрішнього світу, зробити все, що діється в ній, відкритим для суспільства, вона розпадеться. З іншого боку, сім'я — об'єднання людей, відкрите для всього, що відбувається у суспільстві. Для неї характерні проблеми, якими живе суспільство [25].

Важливими умовами існування сім'ї є спільна діяльність і певна просторова локалізація - житло, будинок, власність як економічна основа її життя, а також загальнокультурний осередок в рамках загальної культури певного народу, конфесії, держави. Таким чином, сім'я - це певна сукупність (спільність, група) людей, за загальним правилом, родичів, заснована на шлюбі, родинності, свояцтві, спільному проживанні і веденні спільного

господарства, що утворює природне середовище для благополуччя її членів, виховання дітей, взаємодопомоги, продовження роду. Сім'я є особливим елементом соціальної структури, оскільки виступає ланкою, що пов'язує біологічне і соціальне, індивідуальне і суспільне життя людей, слугує для них першим джерелом соціальних ідеалів і критеріїв поведінки [8].

Водночас сім'я впливає на взаємини у суспільстві, на характер процесів суспільного життя. Вона не тільки задовольняє потреби людей, що вступили у шлюб, а й виконує ряд соціальних функцій і є невіддільним елементом соціальної структури суспільства. Тому устрій сім'ї не може бути довільною формою. Сім'я і шлюб — це форми взаємин подружжя, які санкціоновані суспільством.

У Сімейному кодексі України до 10 січня 2002 року законодавчого визначення сім'ї не існувало. До того, науковці неодноразово підкреслювали недоцільність включення до будь-якого нормативного акту визначення такого багатомірного та складного поняття як сім'я.

Згодом у Сімейному кодексі України було представлено трактування дефініції «сім'я». Згідно зі статтею 3 СКУ сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки. Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно. Дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає. Права члена сім'ї має одинока особа. Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства [47].

Водночас поняття «сім'ї» у Житловому Кодексі України, зокрема у статтях 64-65, подано по-іншому. Членами сім'ї, згідно з документом, вважаються мешканці, які ведуть спільне господарство з власником у житловому приміщенні, що йому належить, його чоловік, а також діти і батьки даного власника. Інші родичі, непрацездатні утриманці та у виняткових

випадках інші громадяни можуть бути визнані членами сім'ї власника, якщо вони вселені власником як члени своєї сім'ї [13].

Сім'я з погляду суспільного схвалення шлюбно-сімейних стосунків — це соціальний інститут і разом мала соціальна група, що має історично означену організацію. Члени соціальної групи пов'язані шлюбними або родинними взаєминами, спільністю побуту та обопільною моральною відповідальністю, соціальна необхідність якої зумовлена потребою суспільства у фізичному та духовному відтворенні населення. Як соціальний інститут сім'я — це сукупність соціальних норм, санкцій і зразків поведінки, які регламентують взаємовідносини між подружжям, батьками, дітьми та іншими родичами.

За Е. Дюркгеймом, соціальні інститути – кристалізовані способи дії, мислення та почуття, усталені для певної групи, обов'язкові для неї, такі, що відрізняють її від інших. Наполягаючи на примусовому характері, він розглядав соціальні інститути як синонім будь-якої соціальної регуляції: все соціальне - інституціонально, а інститут – інструмент соціального примусу[59].

Із соціально-психологічного погляду сім'я є малою соціальною групою людей, що заснована на шлюбі та (чи) кровній спорідненості і функціонує на основі соціального побуту, матеріальної і моральної взаємодопомоги [37].

Сім'ю як соціальну систему, тобто комплекс елементів і їх властивостей, які знаходяться в динамічних зв'язках і відносинах один з одним, обґрунтував у своїй теорії систем Л. фон Берталанфі. Центральна ідея якої полягає в тому, що Система є первинною по відношенню до входних в неї елементів. Сімейна система, як і будь-яка інша система, функціонує під впливом двох законів - закону гомеостазу, який стверджує, що кожна система намагається зберегти своє становище, і закону розвитку, згідно з яким кожна сімейна система повинна пройти свій життєвий цикл. В даний час більшість фахівців поділяють погляд на сім'ю як на систему і переконані в тому, що вплив на одного члена

сім'ї впливає і на інших її членів, що не можна допомагати дитині, не повертаючи до роботи батьків [49].

Сім'ю як складну систему визначає ряд фахівців. Вони зазначають, що вона розподілена за певним порядком у своїх підсистемах.

Вперше в історії психології визначення сім'ї як системи запропонував Д.Джексон у 1965 році. Автор розглядав сімейну систему як єдине утворення, що має певні особливості функціонування і розвитку. Саме теорія Д. Джексона стала переломним моментом у науковому підході до вивчення сім'ї. За визначенням дослідника, сім'я як система є єдиним цілим психологічним і біологічним організмом, в якому існують диференційовані, але взаємопов'язані підсистеми: подружжя, батьківська, підсистема сиблінгів [44].

Представник гештальт-терапії Курт Левін розглядав сім'ю як систему, гештальт, що формується людьми в процесі сумісного життя. Автор виділяв зовнішні (сімейні) і внутрішні (індивідуальні) межі сім'ї як системи. Злиття (конфлюенція) – недостатність меж між «Я» й «Інший». Конфлюенція сім'ї як цілого виявляється у відсутності меж з оточенням. Жорсткість, непроникливість меж характеризується тим, що кожен тримає свої проблеми при собі, емоції не виражаються, виникає протистояння контакту, ретрофлексія сім'ї. Рухливі, гнучкі індивідуальні та сімейні межі – це постійна зміна в залежності від ситуації (коли сім'я відкрита – межі проникливі, за необхідності – автономні). Дезорганізовані межі характеризуються тим, що індивідуальні межі жорсткі, ригідні, а сімейні межі тонкі, подружжя з такими межами дозволяє всім втручатися у внутрішньо-сімейне життя і руйнувати його [67].

Сім'я – це соціальна система, тобто комплекс елементів та їх властивостей, які перебувають у динамічних зв'язках один з одним. Сімейна система, – за словами С. Маринкевич, – це відкрита система, вона перебуває в постійному взаємообмін із оточуючим середовищем. Сімейна система – це система з власною організацією, тобто поведінка системи доцільна, і джерело перетворень системи лежить всередині неї самої [28].

Формулювання сім'ї як системи дозволило науковцям аналізувати її, з одного боку, як єдине ціле з притаманними лише їй особливостями розвитку та функціонування. З іншого боку, хоча сімейна система і являє собою єдиний соціальний організм, вона не є «недиференційованою сімейною масою», а в нормі проявляє «сімейну диференціацію», де кожен з її членів є самостійним і незалежним. У сімейній системі виділяються диференційовані, але взаємопов'язані підсистеми, кожна з яких є досить важливою у формуванні майбутнього сім'янина і служить моделлю для наслідування [73].

Вчені при визначенні сім'ї підтверджують ті чи інші важливі сторони сім'ї як соціального феномена. І вказують на значущі ознаки сім'ї: шлюбні зв'язки, зв'язки спорідненості, сімейний бюджет, спільний побут.

Так само вони не ходяться у думці щодо визначення сім'ї як психологічної категорії. У їх дослідженнях увиразнено певні схожі ознаки, а саме: сім'я - це і соціальна група, яка складається з чоловіка та жінки, які зазвичай перебувають у шлюбі, їхніх дітей та інших осіб, поєднаних родинними зв'язками з подружжям, які ведуть спільний побут та мають певні ролі, і система як єдиний цілісний психологічний і біологічний організм, з притаманними лише йому особливостями розвитку та функціонування.

Сім'я може задовольнити ряд потреб окремої людини. Хоча деякі з них можуть бути реалізовані і поза нею та тільки благополучна сім'я, створення якої вимагає значних зусиль від її представника, може всі ці потреби об'єднати і задовольнити в комплексі.

Основною формою виникнення сім'ї є шлюб. Тим не менш сім'я та шлюб - не різнозначні поняття. Поняття сім'ї за змістом значно ширше за поняття шлюб. Разом з тим шлюбні стосунки не вичерпують собою всю різноманітність сімейних. Шлюб як особливий соціальний і психологічний феномен знаходиться в межах більш загального явища сім'я. Шлюб є тим відправним пунктом, який визначає розвиток складних і різноманітних сімейних стосунків. Все це дає можливість зробити висновок про те, що

проблема стабілізації та зміцнення сімейних стосунків пов'язана зі стійкістю шлюбних стосунків.

Люди створюють сім'ю та вступають у шлюбні стосунки з метою задоволення своїх психологічних, соціальних, побутових та фізіологічних потреб. І цей процес суворо регламентується державою і відповідними законами.

Термін «шлюб» реконструює сутність соціально-правової форми сімейно-родинних взаємин як своєрідної економічної угоди, що включає питання власності, а також фінансові й житлові. Затверджуючи шлюб, держава бере на себе певну відповідальність за його існування, законом регламентує подружні й батьківські права та обов'язки, покладає на людей, що беруть шлюб, відповідальність за матеріальне забезпечення й виховання дітей, за майбутнє сім'ї.

Шлюб, - за словами Келлі М'юзик, - став давно визнаний рядом вчених фундаментальним соціальним інститутом [74]. Це означає, що зі сторони держави стосунки між подружжям регулюються сукупністю норм і санкцій інституту шлюбу. Шлюбом, йдеться у статті 21 Сімейного кодексу України, називається сімейний союз жінки і чоловіка, зареєстрований в органі державної реєстрації актів громадською стану. Проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя. Релігійний обряд шлюбу не є основою для виникнення у жінки і чоловіка прав і обов'язків подружжя. Релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя, крім випадків, коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення органів державної реєстрації актів цивільного стану. Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Примус жінки і чоловіка до шлюбу не допускається. Як до реєстрації, так і після реєстрації шлюбу подружжя може заключити шлюбний договір. Державна реєстрація шлюбу встановлена для забезпечення стабільності відносин між жінкою та чоловіком,

охорони прав та інтересів подружжя, їхніх дітей, а також в інтересах держави та суспільства [47].

Шлюб — це своєрідний контракт, який укладається між трьома сторонами — чоловіком, жінкою та державою. У багатьох суспільствах держава лише здійснює юридичне укладання шлюбу, а його посвяту здійснює церква. При цьому посвята шлюбу перед церковним олтарем вважається найсильнішою формою зміцнення шлюбу. Разом з тим, укладаючи шлюб, держава не може визначати часові межі його існування, тобто через певний проміжок часу один із членів подружжя може виступити ініціатором розлучення. Останнє символізує свободу особистості.

Шлюб — це суспільством визнаний і схвалений союз між двома дорослими індивідами. Інститут шлюбу втілює певні соціальні норми, передбачає визнання прав та свобод, зв'язків подружжя один до одного, до дітей, майна, оточення [49].

Шлюб, - за визначенням дослідників Ч. Хатінгтона та С. Стенлі, - , є формуючим переходом у розвитку, який характеризується змінами на різних рівнях: індивідуальному та спільному, у формуванні ідентичності, поведінки та цінностях [71].

Шлюб виступає джерелом індивідуального щастя. Тому вітчизняні та зарубіжні психологи зазначають важливість дослідження сім'ї як цілісного системного феномену.

1.2. Психологічна сутність сімейно-шлюбних відносин: їх розуміння та дослідження

Ми перебуваємо у взаєминах повсякчас. Вони реалізуються за рахунок комунікації, і вона має багато модифікацій: від швидкоплинних до глибоких взаємин, які характеризуються не тільки інформаційним наповненням, а й стійким утворенням.

Високий морально-виховний потенціал має повна сім'я, яка максимально реалізує свої можливості не тільки як соціальний інститут, але і як морально-психологічний осередок. Це розмежування двох сторін шлюбно-сімейних відносин — їх взаємодія з соціальними процесами, нормами, рекомендаціями і внутрішнім змістом — допомагає визначити основні показники творчого потенціалу сім'ї: міру врахування суспільних інтересів, розвненість її духовних потреб, характер розподілу побутових турбот між членами сім'ї, інтенсивність спілкування між батьками і дітьми, рівень вимогливості до себе й інших [51].

Повна сім'я реалізується через наявність стійких взаємин. Сімейні взаємини – це складний феномен, складна психічна реальність, що включає як міфологічні, так і сучасні рівні свідомості, а також індивідуальні й колективні, онтогенетичні, соціогенетичні та філогенетичні передумови [67].

Подружні взаємини – сукупність соціально регламентованих стосунків між шлюбними партнерами. Вони є частиною сімейних взаємин і водночас значно розрізняються за змістом, функціями, структурою від стосунків любові. Зміст подружніх взаємостосунків обумовлений значенням шлюбу, який організовує, стабілізує, соціально санкціонує задоволення господарсько-побутових, емоційно-сексуальних, психологічних і батьківських потреб чоловіка і жінки [4].

Поняття сімейних взаємин як стан належності індивіда деякому надіндивідуальному сімейному цілому охоплює суб'єктивний час, особисту життєдіяльність, національну культуру й традиції. Однак розробленого та достатньо завершеного гносеологічного поля не склалося, оскільки в міру розвитку наукового пізнання з основоположним принципом об'єктивності неформальні взаємини, емоційна близькість, любов, симпатія всемірно виживалися з цього процесу, а «подружні відносини» і в цілому сімейні взаємини як психологічні феномени постійно «вислизали» від чіткого визначення. Постановка проблеми сімейних взаємин, трактування психологічних передумов їх розуміння та дослідження – актуальні завдання не

лише за умови кризи сучасної сім'ї, а й назрілими у зв'язку з цим психотерапевтичними завданнями, – психологічне розуміння сімейних взаємин матиме теоретичне та практичне значення як у плані досягнення благополуччя й стабільності сімейних взаємин, так і для реалізації евристичних цілей наукового пошуку в ситуації влади інформаційних технологій, кризи суспільних систем [7].

При визначенні сутності феномену міжособистісних стосунків у сім'ї варто звернути увагу на вживання термінів «відносини» та «стосунки». Поряд з означенням міжособистісних стосунків фахівцями часто використовується термін «взаємини». Взаємини — взаємні стосунки між ким, чим-небудь. Стосунки — особисті зв'язки між людьми [9]. Це слова-синоніми, вони мають майже тотожне лексичне значення і можуть бути використані у роботі як рівноправні [43]. Крім того міжособистісні стосунки є результатом взаємного сприйняття, пізнання, оцінки, впливу, тобто є певним уявним продуктом взаємозусиль. Словосполучення «подружнє спілкування» є різновидом міжособистісної взаємодії. В даному контексті таке явище як «подружні стосунки» означає цілісність соціально регламентованих стосунків між шлюбними партнерами, які є складовою сімейних взаємин і разом з тим значно розрізняються за змістом, функціями та структурою.

Психологічною наукою міжособистісні взаємини визначаються як особистісно значуще образне емоційне й інтелектуальне відображення людьми один одного; як система настановлень, орієнтацій та очікувань членів групи стосовно один одного, обумовлених змістом і організацією спільної діяльності і цінностями, на яких засноване спілкування людей [33].

Подружні відносини як мистецтво жити в шлюбі, згідно з визначенням М. Фуко, визначають взаємини, дуальні за формою, універсальні за значенням та специфічні за інтенсивністю й силою. Дуальність сімейних відносин обумовлена статевим деморфізмом, з одного боку, та подвійністю цілей шлюбу – продовженням роду й дружнім спільним життям – з іншого [7].

В основі стосунків у сім'ї лежить почуття любові як вищий рівень емоційно-позитивного міжсуб'єктного рівня. Відносини, побудовані на основі почуття любові, характеризує висока вибірковість, глибока зануреність їх суб'єктів, контакт між ними на всіх рівнях (психофізіологічному, психологічному, фізичному).

Унікальність сімейно-шлюбних взаємин прихована в їх емоційному та кровно-родинному потенціалі. Подружні відносини, що вважаються найбільш важливими й тісними з усіх можливих взаємин, повністю визначають спосіб існування, що потребують певного мистецтва буття разом. Сімейні взаємини в нашому розумінні осмислено як феномен, у якому злиття Я та Значимих Інших відбувалося б таким чином, що розв'язка життя людини наступала б як результат розвитку характеру й особистості людини на фоні гармонійного, могутнього та розумного «єднання» з близькими, рідними людьми завдяки оволодінню всіма членами сім'ї мистецтвом бути разом, а не просто як фінал, обумовлений самою життєвою ситуацією [7].

Гармонійні стосунки, іншими словами нормальні, зрілі функціональні або дисфункційні подружні стосунки і як вони впливають на розвиток особистості вже довгий час стають об'єктом дослідження багатьох фахівців у сфері сімейного консультування. Сам термін «гармонія» (гр. *harmonia* – зв'язок, співзвуччя) означає взаємну відповідність, злагоджене звучання, узгодженість, відповідність частин і цілого, злиття різноманітних компонентів об'єкта в єдине органічне ціле [9]. З прадавня гармонія (пропорційність) означала організованість всесвіту, що протистоїть хаосу.

Кляпець О. під час складання типології родин спирається на критерій гармонійності, який вона розглядає як душевне благополуччя членів родини, що забезпечує регуляцію поведінки в спілкуванні та діяльності. На її думку, гармонійність сімейних взаємин є обов'язковою умовою психологічного здоров'я сім'ї, вільної від дезорганізуючої внутрішньої сімейної психологічної напруженості і конфліктів, в якій батьки не відчувають дискомфорту

подружніх взаємин, мають перспективи. Така сім'я не розпадається під впливом навіть значних труднощів та ускладнень.

Феномен «гармонійність сімейних стосунків», визнається О. Кляпець як комплексний узагальнений показник соціальної активності у внутрішньо-сімейних стосунках, в соціальному середовищі і в професійній сфері діяльності членів сім'ї. Він забезпечує регуляцію поведінки членів сім'ї, адекватну їх життєвим умовам. Тож гармонійні стосунки – це «союз, який постійно розвивається на основі самопізнання і пізнання іншого, це рівноправне партнерство, де метою і сенсом є персональний розвиток кожного як особистості» [17].

На противагу гармонійним стосункам, яким властиво динамічно розвиватися, бути гнучкими до викликів буденності, особливістю дисгармонійних взаємин є інертність, ригідність. Спонтанно випрацюваний стиль спілкування фіксується і на багато років лишається незмінним. Цей стереотип стосунків якоюсь мірою скріплює шлюб, збільшує його стабільність, хоч і не на гармонійній основі. Відносини подружжя у такому шлюбі є патологічно залежними, що негативно відображається на їх психічному здоров'ї. Хронічні стреси, характерні для дисгармонійних сімей, особливістю взаємин яких є конфліктність, напруженість, відчуженість, використання маніпуляцій тощо, зумовлюють розвиток емоційного вигорання. О. Кікінеджи важливим фактором впливу на характер подружніх стосунків називає здатність її членів до рефлексії [33].

Ефективність міжособистісної взаємодії подружжя багато в чому залежить від особливостей їх емпатійного ставлення один до одного: без співпереживання, співчуття, співучасті неможливо побудувати щирі, довірливі, підтримуючі стосунки. В той же час емпатійне проникнення є механізмом забезпечення точності в комунікації, єдиного смислового поля, адекватного реагування між подружжям [19].

Сімейні стосунки є багатосторонніми і взаємозалежними. Сфери домашнього господарства, дозвілля, емоційних і сексуально-еротичних

стосунків дуже тісно пов'язані, і спроба внести до якоїсь з них певні зміни викликає «ланцюгову реакцію» змін в усіх інших. Через те складно «втекти від сімейної травми» — у члена сім'ї при спробі уникнути травматизації виникає ще більше ускладнень [27].

1.3. Сімейно-рольові очікування як фактор впливу на характер подружніх взаємин

Сімейна інтеракція, міжособистісна перцепція, рольова диференціація є надважливими серед соціально-психологічних процесів, що відбуваються в сім'ї.

Міжособистісні стосунки, - за словами І. Поповича, - пари будуть гармонійними, коли партнери зможуть задовольнити потреби і очікування один одного. Перш за все, це потребує усвідомлення того, які ж потреби і очікування має кожен з них. Варто звернути увагу, що йдеться про взаємні вимоги партнера, які необхідно задовольнити у сімейному житті. Зазвичай на дошлюбному етапі партнери стають заручниками своєї необізнаності та гормональних викидів, що заважає адекватно оцінити потенційного партнера та передбачити перспективи їхнього подружнього союзу. Досить часто основною підставою для визначення рівня привабливості людини стають її зовнішність та матеріально-фінансовий статус батьків. На жаль, поза увагою залишаються система цінностей, вияви інтелектуальних здібностей, життєвих позицій, прагнень, морально-психологічних властивостей, господарсько-побутових здібностей тощо [40].

Не можна повністю осягнути зміст сімейно-рольової взаємодії без усвідомлення соціальних очікувань як таких. Експектація або очікування – це система вимог, у відповідності з якими здійснюється рольова поведінка особистості. Термін «експектація» походить від лат. «expecto» – «чекаю» і відображає одну із сторін міжособистісних стосунків індивіда у групі – очікування чогось, когось [38].

Очікування займають посередницьку позицію між самосвідомістю особистості та її соціальним середовищем, виконуючи при цьому функцію врівноваження, підтримуючи стан збалансованості цих сторін. М.Боришевський зазначає, що здійснення даної функції закономірно передбачає здатність соціально-психологічних очікувань виконувати також коригувальну функцію в процесі саморегуляції поведінки особистості.

Саме в цей момент простежується тісний зв'язок соціально-психологічних очікувань з домаганнями особистості. Очікування є тим чинником, який спонукає людину постійно передбачати можливі реакції, дії, вчинки інших людей і зіставляти їх з власними домаганнями. Домагання пов'язані з потребоно-мотиваційною сферою особистості. Домагання, - за словами І. Поповича – більш узагальнений, глобальний механізм особистості, ніж її мотиви. Якщо мотив можна розглядати як конкретне спонукання, спрямоване на предмет, то домагання охоплюють ту зону (смысловий простір), в якій можуть виникати мотиви. Домагання, на думку автора, включають не тільки предметну, але і ціннісну особливість зв'язку особистості з дійсністю, вони є аспектом самовизначення і орієнтацією особистості на характер самовизначення. Отже, домагання спонукають її до здійснення діяльності, до того ж не будь-якої, а саме тієї, що відповідає цим домаганням. Розгляд соціально-психологічних очікувань у взаємозв'язку з самооцінкою, домаганнями дає можливість збагнути їх глибинну сутність, розкрити психологічний зміст [38].

Т. Парсонс зазначає, що в рольових очікуваннях, ролях, інститутах втілена система культури суспільства. Не ідеал, а норма дозволяє досягти мету індивіду, який діє, орієнтуючись на неї, оцінює вчинки та очікування іншого[38].

Проблемі рольових очікувань приділяв увагу і П. Горностай, розглядаючи рольовий конфлікт як суперечність між рольовими очікуваннями та рольовими домаганнями. Як зазначає автор, «...однією з детермінант рольової поведінки виступає локус рольового конфлікту, який є конструктом,

що визначає здатність особистості вибирати одну із двох стратегій поведінки в рольовому конфлікті: екстернальну або інтернальну, тобто, орієнтацію на зовнішній або внутрішній рольові конфлікти. У першому випадку в особистості домінує тенденція відстоювати власну рольову Я-концепцію і у відповідності з нею будувати власну рольову поведінку. У другому випадку рольова поведінка будується переважно у відповідності з рольовими очікуваннями, і якщо вони суперечать Я-концепції особистості, то остання пригнічується і розвивається внутрішньо-особистісний рольовий конфлікт»[38].

М. Боришевський звертає увагу на соціально-психологічні очікування як базовий психологічний механізм саморегуляції поведінки поряд із самооцінкою, рівнем домагань, образом «Я» та оцінними ставленнями. Автор зазначає, що «...немає в науковій літературі достатньо чітких уявлень про те, яким чином спрацьовують соціально-психологічні очікування», завдяки чому забезпечується виконання певних функцій в процесі очікуваної поведінки або ж, навпаки, гальмує цей процес, перешкоджає його ефективному просуванню. Соціально-психологічні очікування – це не просто поєднання самосвідомості особистості і соціального оточення, а набагато складніший феномен із специфічним предметом та об'єктом дослідження». Далі автор підкреслює посередницьку функцію очікувань, як функцію врівноваження й підтримки стану збалансованості між самосвідомістю особистості і її соціальним оточенням.

Можна зробити висновок, що очікування, які прогнозують поведінку партнера та перебіг подій, зокрема ситуацію, в якій відбувається спілкування, є невід'ємною складовою нормального розвитку людських взаємин. Тому люди в типових ситуаціях, навіть у тих, стосовно яких у них досить сформована система очікувань, і тим більше в незнайомих, стосовно яких експектації ще не сформовані, здатні поводитись по-різному [38].

Аналіз досліджень останніх десятиліть вказують на те, що показником ефективної сімейно-рольової взаємодії подружжя є сімейно-рольова

сумісність як вид міжособистісної сумісності. Сімейно-рольова сумісність подружжя передбачає узгодженість сімейних цінностей, узгодженість ролевих очікувань і ролевих домагань подружжя, загальну рольову адекватність шлюбних партнерів [44].

Міжособистісна симпатія завжди взаємна та корисна і створює свою специфіку: індивідуальну своєрідність стосунків та умов, які визначають прихильність і привабливість двох особистостей. Індивіди, які відчують взаємну симпатію один до одного, при міжособистісних стосунках приймають до уваги упередження та слабкості, які притаманні кожному із них. Чим більшу симпатію відчують індивіди, тим більш схильні вони до поблажливості, а отже і до більшої згоди один з одним. При наявності у партнерів взаємної симпатії, психологічної привабливості в сім'ї формуються взаємини, які характеризуються: високим рівнем довіри між партнерами, взаєморозкриттям внутрішнього світу (довіра інтимних переживань, рис особистості, мрій, фактів біографії); можливістю бути самим собою (зняттям «маски»); розкутість у спілкуванні; позитивно-оціночні взаємини (відсутність осудження, насмішки). Взаєморозуміння передбачає не тільки адекватне сприйняття рис особистості партнера, його потреб, цінностей, але й можливість прогнозувати поведінку. Наявність схожості в ціннісних орієнтаціях викликає більшу згоду між індивідами в їх відношеннях до світу, до оточуючих, до самих себе. Згода в поглядах та оцінках посилює баланс міжособистісних стосунків. Велике значення для стабільності міжособистісної симпатії має зовнішня та сексуальна привабливість, яка скорочує інтимну дистанцію між шлюбними партнерами [40]. «Що стосується почуття любові, то тут мова йде про особливий вид прихильності, - вважає Фредерік Годфруа, - при якому сексуальна потреба тісно пов'язана з потребою піклуватися про іншу людину, допомагати йому відчувати себе в безпеці» [5].

Сімейні взаємини – складна психічна реальність. Для того щоб осмислити глибину, якість і тривалість подружніх стосунків, варто виокремити такі фактори, як готовність та мотиви створення сім'ї і, як

результат, задоволеність самим шлюбом. Психологічна готовність до сімейного життя залежить від взаємодії багатьох внутрішніх і зовнішніх чинників та становить синтез взаємопов'язаних і взаємозумовлених компонентів: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, емоційно-регулятивного й поведінкового. Важливим аспектом у подружніх взаєминах, від чого залежить і якість подружнього життя, і рівень емоційної значущості в них, є мотиви створення сім'ї. Даний аспект є одним із важливих детермінантів, який впливає на емоційну значущість, і саме духовні мотиви сприяють розвитку та підтриманню емоційної значущості в парі. Існує ряд факторів, як внутрішніх, так і зовнішніх, які впливають на стабільність шлюбу, а саме на задоволеність ним, що є визначальним для якості та тривалості означених взаємин [67].

Найважливішим чинником стійкості сімейно-шлюбних відносин виступає взаєморозуміння між партнерами, що є наслідком чималої кількості різних впливів.

Міжособистісна сумісність подружньої пари відображає якнайкраще сполучення мотивів, соціальних установок, ціннісних орієнтацій, інтересів, потреб, характерів, темпераментів, темпу і ритму психофізіологічних реакцій та сексуальної поведінки партнерів.

Є. Потапчук вказує на таке поняття, як «модель поведінки шлюбного партнера», що характеризує сукупність дій і вчинків в ролі сім'янина та її відповідність очікуванням іншого. Чим більше ці моделі співпадають із взаємними очікуваннями партнерів, тим вищий рівень їх міжособистісної сумісності. І навпаки, чим менше вони співпадають, тим нижчий рівень міжособистісної сумісності, а отже, такий шлюбний союз є проблемним.

Взаємне сприйняття партнерів у шлюбі залежить від оптимального сполучення ціннісних орієнтацій, соціальних установок, інтересів, мотивів, потреб, характерів, темпераментів, темпу і ритму психофізіологічних реакцій та сексуальної поведінки. Поєднання позитивного взаємного сприйняття партнерів є передумовою продуктивного сімейного життя для цієї пари [40].

Сьогодні шлюби вимагають більшої майстерності у спілкуванні, управлінні конфліктами та переговорах між партнерів, ніж будь-коли раніше. Вплив технологій та ще багато чого, про що потрібно говорити, з багатьма новими викликами, що походять від деяких технологічних змін, які ми згадали раніше. Замість того, щоб просто сваритися через гроші або як часто це робити займатися сексом, пари також сперечаються про час, проведений у Facebook або чи можна надсилати текстові повідомлення під час романтичної вечері чи приносити ноутбук на вихідні. Про це у своїй книзі пише Скотт Стенлі, доктор філософії, професор-дослідник і співдиректор Центру подружніх і сімейних досліджень Денверського університету [71].

Описуючи структуру сім'ї, характеризують соціальні ролі (формальні і неформальні) і статус конкретних її членів, соціометричні позиції, що характеризують міжособистісні відносини. Іншими словами, дається характеристика актуального стану формальних і неформальних відносин між членами сім'ї. До групових процесів відносяться динамічні, тобто змінні показники соціального процесу відносин в сім'ї.

Особливе значення додається психологічним і організаційним процесам згуртування (лідерству), рівню розвитку сім'ї як соціальної єдності (стадії розвитку колективізму), процесу групового тиску, процесам зміни відносин і т. д. Будь-які зміни життєдіяльності сім'ї (діяльність, спілкування, відносини її членів) можуть розглядатися як групові процеси: здатність членів сім'ї до узгоджених дій. Ця ознака - ключова, оскільки саме згода забезпечує необхідну спільність, єдність дій, направлених до досягнення мети. Міра узгодженості дій залежить від рівня згуртованості [66].

Лідерство у сім'ї, зокрема владний критерій, як саме розподіляється влада між подружжям, стає визначальним протягом розвитку сімейно-шлюбних відносин в більшості індустріальних країн в епоху демократизації. Цей аспект знаходить відображення в теорії подружніх ролей.

Зокрема, Т. Парсонс зазначав, що між членами сім'ї існують споріднені стосунки, і ці стосунки будуються на основі вибору, а не на зобов'язанні. У

своїх працях він стверджував, що рольові очікування є центром як особистості, так і соціальної системи, де кожна дійова особа (актор) націлена на отримання максимального задоволення від скоєної дії та її результату, і якщо це досягається у взаємодії з іншою дійовою особою, то перший буде прагнути до продовженню дії. Таким чином, кожен індивід приходять до очікування певних дій від інших людей у певних ситуаціях. З цих очікувань виникають соціальні правила (норми) і загальноприйняті цінності, що допомагають гарантувати бажаний характер відповідних реакцій. Все це створює систему «рольових статусів», кожному з яких пропонується певна очікувана поведінка, а також заохочення і покарання за відповідність чи невідповідність поведінки даним очікуванням [46].

Розподіл чоловічих і жіночих ролей, згідно з теорією Парсонса, є механізмом, що забезпечує стабільне функціонування будь-якої соціальної системи, у тому числі й сім'ї. Сім'я відповідальна за соціалізацію дітей і підтримку дорослих, причому ролі чоловіків і жінок у ній різні. Роль інструментального лідера завжди належить чоловікові, а експресивного (емоційного) – жінці. Парсонс пояснює такий розподіл ролей між біологічними статями найбільш прийнятним [48].

Рольові очікування подружжя виявляються у значущості для подружжя певних сфер сімейних цінностей. Узгодженість сфер значущості утворює загальну узгодженість сімейних цінностей подружжя. Відповідність рольових очікувань одного шлюбного партнера рольовим домаганням іншого визначаються як рольова адекватність подружжя. Оцінка подружжям рівня конфліктності в певній сфері сімейно-рольової взаємодії визначається в залежності від того, наскільки рольова поведінка шлюбного партнера співпадає з рольовими очікуваннями стосовно нього як виконавця певної сімейної ролі.

Узгодженість ступеня значущості в багатьох сферах сімейних цінностей виявляється у загальній ціннісній узгодженості подружжя. Для сім'ї з високою узгодженістю сімейних цінностей характерна висока рольова адекватність

шлюбних партнерів, низький рівень конфліктності в сферах подружньої підтримки, емоційного комфорту, культури спілкування, а також висока задоволеність шлюбними стосунками.

Узгодженість сімейно-рольової взаємодії виступає показником загальної узгодженості функціонально-рольової структури сім'ї. Для узгодженої пари характерна особлива спрямованість на партнера, яка виявляється у прагненні відповідати його очікуванням. Спрямованість на партнера виконує роль позитивного сімейного мотиватора, який виявляється у прагненні керуватися в сімейно-рольовій взаємодії інтересами шлюбного партнера, членів сім'ї та потребами сім'ї як цілого [66].

Успіх відносин залежить від витрат, винагород та очікувань усіх членів сім'ї один від одного. Визначальним фактором є кількість витрат, і це навіть робить майбутнє стосунків непередбачуваним. Проблема в тому, що зі зростанням відносин зростають і витрати.

Зазвичай спочатку більше уваги приділяється нагородам. Зрештою, подружжя усвідомлює витрати, такі як нові обмеження та речі, від яких їм доведеться відмовитись. Нові уявлення знижують задоволеність відносинами. В успішних відносинах винагорода відповідає витратам, а баланс збільшує задоволення. Що стосується невдачі, то витрати стають очевидними, а винагорода зникає.

Шлюб дає людям щастя приблизно на два роки. Після цього почуття щастя приходять у норму, а задоволеність стосунками починає знижуватися. Перша причина полягає в тому, що на ранніх стадіях люди охоче докладають усіх зусиль, необхідних для того, щоб бути уважними, корисними та приємними. Після цього вони поступово повертаються до своєї звичайної поведінки. Все, що їм потрібно робити, щоб стосунки приносили задоволення, це винагороджувати. Однак їм не потрібно докладати всіх старих зусиль. Внаслідок цієї відсутності зусиль винагорода їхнього партнера знижується, їх витрати зростають, а задоволення знижується.

Подружні ролі є джерелом сенсу та мети та сприяють взаємодії між ними подружжя, пропонуючи вказівки щодо того, як бути хорошою дружиною чи чоловіком, у тому числі очікування щодо створення сім'ї, спільного використання фінансових ресурсів та гендерні особливості поділ господарської та ринкової роботи.

На характер стосунків подружжя впливає статево-рольова диференціація щодо виконання сімейних функцій. На цьому наголошують Т.Говорун, О. Кікінеджи, Т. Яблонська, виокремлюючи такі характеристики статево-рольової диференціації сім'ї: уявлення подружжя про роль чоловіка і жінки (статево-рольові установки); уявлення подружжя про розподіл ролей у сім'ї (особисті статево-рольові установки); рольова поведінка подружжя (реальний розподіл ролей); статева ідентичність (фемінність - маскулінність членів подружжя) [33].

Фахівці сходяться у думці, що питоме значення у виникненні подружнього конфлікту мають ті очікування, які склалися у партнерів до моменту вступу в шлюб. Для молодої пари найбільш типові підвищені очікування по відношенню один до одного, що нерідко є основою конфлікту при розбіжності очікувань з дійсністю. Крім того, абсолютний і вічний збіг рольових очікувань автоматично не може бути заданим на весь період шлюбу, який невіддільний від стресів, різниці темпів соціального дозрівання, професійної реалізації подружжя, безлічі інших чинників та обставин, що розкривають нові особливості рольової поведінки.

Різноманітність тенденцій, помічених психологами в галузі міжособистісної взаємодії та психології сім'ї, розмаїття теоретичних припущень, що породжує спектр концептуальних моделей міжособистісних стосунків, свідчить про актуальність осмислення психології сімейних взаємин та характеру подружнього спілкування.

1.4. Чинники і показники задоволеності подружжя сімейно-шлюбними відносинами

Систематизація та узгодження між собою ряду понять, зокрема, «гармонійне шлюбне партнерство», «задоволеність шлюбом», «подружнє щастя», «гармонійна подружня взаємодія», а також «благополучний шлюб» є вагомою передумовою усвідомлення чинників задоволеності подружжя сімейно-шлюбними відносинами. Дані словосполучення мають подібність у тлумаченні і можуть вживатися як синоніми.

Різними дослідниками пропонувалися різні терміни, які визначають інтегральну характеристику родини - вдалість шлюбу, задоволеність сімейним життям, функціональність шлюбу, рівень сімейної інтеграції, ступінь адаптації тощо. Всі названі поняття входять до складу більш узагальненої характеристики - якості шлюбу. Якість шлюбу як багатовимірний феномен, що складається із суб'єктивних оцінок партнерів.

Якість шлюбу або здоров'я шлюбу мають широке визначення. За словами Клэр М. Камп Даш, доцента кафедри людського розвитку і сімейних наук в університеті штата Огайо, - сімейне щастя, подружній конфлікт, подружні зобов'язання, соціальна підтримка, подружня взаємодія, подружні розбіжності, прощення та насильство в сім'ї концептуалізовані як виміри якості шлюбу і об'єднуються як єдиний індикатор якості шлюбу [34].

Одружені люди, що задоволені власними стосунками, краще адаптовані психологічно, більш здорові фізично і менш схильні до ризикованої поведінки, - вважає Ерін Е. Хорн [64].

Карл Роджерс виділив такі позитивні характеристики благополучних сімейних відносин як: відданість і співробітництво; спілкування, що припускає відкрите самовираження; гнучкість відносин; самостійність. Він виходив з того, що сімейні відносини являють собою процес розвитку всіх членів сім'ї. Особливу роль у зміцненні сімейних відносин він відводив спільне переживання радості в сім'ї, автентичності відносин та толерантності

членів сім'ї один до одного. У сімейному житті поведінку всіх членів сім'ї взаємно обумовлено, у зв'язку з цим слідство також робить свій вплив на первісну причину поведінки. Тоді задоволеність сімейними відносинами пов'язана з взаємно заохочувальним поведінкою членів сім'ї по відношенню один до одного [64].

Розуміння переумов суб'єктивного благополуччя шлюбних партнерів, а саме: що дозволяє сімейній системі функціонувати ефективно, допоможе нам описати як при цьому кожному з подружжя вдається почуватися задоволеним життям та повноцінно самореалізовуватись як особистість.

Подружжя задоволеність шлюбом – це суб'єктивне сприймання людьми крізь призму соціокультурних норм ефективності функціонування сім'ї в плані задоволення їхніх індивідуальних потреб.

Аналізуючи сучасні дослідження, можна зробити висновок, що сімейні люди, що щасливі у шлюбі, більшою мірою відчуваються благополучними. При цьому варто акцентувати, що фактором благополуччя людини дослідники називають не факт існування шлюбу, а задоволеність партнерів якістю їхніх сімейно-шлюбних стосунків [1].

Про схожість і навіть тотожність термінів «психологічне благополуччя» і «задоволеність життям» писав Е. Дінер. Він, вважаючи, що перший виступає в ролі головного поняття, що створює зміст, а другий – має якісні показники першого [22].

Шлюб та задоволеність життям складно пов'язані один з одним. Дослідники вказують на зв'язаність якості романтичних відносин та задоволеністю життям. Про це у своїх наукових розвідках наголошував Скотт Стенлі, один із дослідників Денверського університету. Він говорив, що задоволеність життям відіграє істотну роль у тому, як розвиваються шлюби з погляду загальної адаптації. Таким чином, цілком імовірно, що задоволеність життям — це те, що люди одружуються, і частково визначає, як складеться їхній шлюб із плином часу, — зазначив Стенлі [71].

Термін «психологічне благополуччя» у науковий обіг увів Н. Бредберн, визначивши його як суб'єктивне відчуття щастя і задоволеності життям [10].

У науковій літературі поряд із поняттям психологічного благополуччя використовуються такі концепти як психологічне, емоційне та загальне благополуччя, якість життя, задоволеність стосунками, емоційний комфорт, соціальне самопочуття тощо.

Психологічне благополуччя з високим ступенем ймовірності передбачає можливість більш пізнього вдалого шлюбу, так само як і менший психологічний стрес, меншу кількість проблем з алкоголем і нижчі рівні антисоціальної поведінки,- за словами Ерін Е. Хорн [72].

Поняття «благополуччя» у західній психології трактують у широкому сенсі як багатофакторний конструкт, складний взаємозв'язок культурних, соціальних, психологічних, фізичних, економічних і духовних чинників. Зокрема, за М. Селігманом, благополуччя людини – це позитивна афективність, поєднана з діяльністю [12].

Шлюб, - як вказують С. Гровер і Дж. Ф Хеллівелл, - позитивно корелює з благополуччям [70].

Суб'єктивне благополуччя виражає ставлення людини до своєї особистості, життя і процесів, які мають важливе значення для неї та характеризуються відчуттям задоволеності. Суб'єктивне благополуччя проявляється в належному конструктивному балансі позитивних і негативних емоцій і прояву відчуття щастя і задоволеності життям. Переживання суб'єктивного благополуччя має значну культурну й етнічну зумовленість.

У сучасній психології благополуччя подружніх відносин визначається наступними факторами, такими, як: ідентифікаційні механізми (Ю. Дмитрук), особистісна автономність партнерів (О. Кляпець), умови та вимоги соціального середовища, співпереживання, контроль своїх почуттів та емоцій, уміння подружжя впоратися з повсякденним стресом (Т. Крюкова), ставлення до партнера, до шлюбу взагалі і до власного (Є. Кіжаєва) [61].

Водночас неможливо розглядати благополуччя шлюбних партнерів поза сімейною системою. За К. Роджерсом, сімейні відносини являють собою процес розвитку всіх членів сім'ї.

Тому під час розгляду поняття «благополуччя особистості у шлюбі» нам не уникнути поняття «психологічне благополуччя сім'ї», що визначається як стан сім'ї, який передбачає задоволення основних індивідуальних і сімейних потреб, що забезпечує стабільність сім'ї, її адаптивність до мінливих умов існування і задоволеність членів сім'ї внутрішньосімейною взаємодією і відносинами [1].

М. Аргайл зауважив, що за допомогою соціальних опитувальників виявлено, що найчастіше людей, які відчують себе щасливими та задоволеними життям, можна зустріти в Індії, а найрідше – у Швеції. Модель Дінера включає такі компоненти: позитивні й негативні емоції, задоволення життям. Дінер стверджує, що велика частина людей так чи інакше визначають своє життя термінами «добре-погано». Тому суб'єктивне благополуччя можна визначити як стан фізичного і духовного самозадоволення життям. Під суб'єктивним благополуччям можна розуміти досягнення людиною повної зрілості, відчуття власної значущості, життя, яке характеризується емоційною насиченістю [38].

Задоволеність чи незадоволеність шлюбом можуть ставати каталізаторами активності суб'єктивного благополуччя і навпаки. Адже мова йде не просто про переживання благополуччя або неблагополуччя, а про процеси, які певною мірою є його детермінанти і самі зазнають впливу суб'єктивного переживання благополуччя. Взаємовідносини особистостей у подружжі, їх поведінка та почуття впливають на рівень задоволеності шлюбом, у даному випадку задоволеність є характеристика подружжя як цілісного організму, а суб'єктивне благополуччя – прояв активності кожного із членів подружжя окремо [12].

Психологічне благополуччя є суцільним утворенням, продуктом особистості. Становлення почуття благополуччя стає актуальним у ситуаціях змін, які відбуваються у соціальному оточенні, суспільстві цілому.

Психологічне благополуччя – це феномен, який допомагає людям оцінювати власне життя. Така оцінка може бути насамперед когнітивною (наприклад, задоволеність життям чи сімейне благополуччя) або ж може часто заключатися у позитивних (радість, щастя, задоволення тощо) чи негативних емоціях (наприклад, депресія).

Психологічне благополуччя розглядається як суб'єктивне явище, переживання, яке безпосередньо залежить від системи внутрішніх оцінок самого носія цього переживання. Психологічне благополуччя є результатом переживання особистістю успіхів чи досягнень у професійній реалізації, гармонії в особистому житті, реалізації особистістю власного потенціалу тощо.

Психологічне благополуччя залежить від наявності чітких цілей, успішності реалізації планів діяльності й поведінки, наявності ресурсів та умов для досягнення цілей, а також від актуального афективного стану. Його створюють позитивні міжособистісні взаємини, можливості спілкуватися й одержувати від цього позитивні емоції, задовольняти потребу в емоційному теплі. Руйнує благополуччя соціальна ізоляція (депривація), напруженість у значущих міжособистісних зв'язках.

У контексті вивчення феномена задоволеності подружжя сімейно-шлюбними відносинами найбільш ресурсною для нас є концепція психологічного благополуччя, яка розроблена Керол Дайян Ріфф, оскільки саме в ній увага акцентується і на суб'єктивному оцінюванні людиною себе і власного життя, і на аспектах позитивного функціонування особистості [35].

У психологічному дослідженні сім'ї та подружжя вчені основний акцент роблять на вивченні задоволеності шлюбом. Більшість фахівців визначають задоволеність шлюбом як внутрішню суб'єктивну оцінку, ставлення подружжя до власного шлюбу.

«Задоволеність шлюбом є результат адекватної реалізації уявлення про сім'ю, що склались у свідомості людини під впливом зустрічей із різними подіями, що становлять її досвід (дійсний або символічний) у даній сфері діяльності», – писала Н. Грисенко [12].

Систематизуючи одержані дані різних досліджень стосовно чинників, які впливають на задоволеність шлюбом, можна виділити чотири групи таких чинників:

- 1) економічні та соціально-демографічні характеристики сім'ї (величина сукупного сімейного прибутку, кількість дітей у сім'ї, вік подружжя);
- 2) характеристики позасімейної сфери життя подружжя (професійна сфера, взаємодія подружжя із найближчим соціальним оточенням);
- 3) установки та поведінка подружжя у сферах сімейної життєдіяльності (розподіл господарсько-побутових обов'язків і збіг установок у цій сфері, організація дозвілля);
- 4) характеристики подружніх стосунків (емоційно-моральні цінності, почуття кохання та поваги до партнера, спільні погляди й інтереси, вірність) [12].

Підхід В. Є. Ткаченка до визначення психологічних детермінант благополуччя подружніх відносин зводиться до фіксації об'єктивних (подружня інтеграція) та суб'єктивних (суб'єктивне благополуччя подружжя) аспектів подружніх відносин [32].

Подружня інтеграція в його розумінні – це єдність двох особистостей, що розвивають та реалізують себе підчас подружньої взаємодії. Вона припускає наявність, по-перше, узгодженості усіх процесів спільної життєдіяльності подружжя та, по-друге, подружньої сумісності.

Подружня сумісність – це ефект спілкування, який характеризується максимально можливою задоволеністю відносинами, відчуттям єдності, цілісності пари.

Сумісність припускає наявність не обов'язково подібність, а взаєморозуміння подружжя в усіх сферах співбуття та є динамічним, а не статичним феноменом.

Подружня інтеграція призводить до вирішення проблеми «екзистенційної дихотомії», за висловом Е. Фромма, бо у здорових, повноцінно функціонуючих, благополучних родин обидва подружжя оптимально сполучають дві тенденції співбуття – тенденцію близькості, єдності зі значущим іншим та тенденцію бути окремим (диференційованим), особистісно ідентичним.

Благополуччя подружніх відносин породжує суб'єктивне благополуччя, яке виражає, власне ставлення подружжя до своєї особистості, життя і процесам, що мають важливе значення з точки зору засвоєних нормативних уявлень про зовнішнє та внутрішнє середовище, та яке (ставлення) характеризується відчуттям задоволеності.

Задоволеність стосунками, або відчуття суб'єктивного благополуччя у шлюбі, виникає тоді, коли якість взаємодії влаштує кожного подружжя. Саме тоді співбуття стає стійким зв'язком самостійних індивідів, що чуйно реагують на зміни у відношеннях між ними. Стаючи часткою буттєвого простору партнера, інша людина в благополучному подружжі виступає ресурсом для розвитку вільної особистості [58].

При цьому показниками благополуччя шлюбу є рольова адекватність подружньої пари, рівень конфліктності шлюбних партнерів і їхнє психологічне благополуччя. Запропонована фахівцями система факторів, що забезпечують високий ступінь вираженості показників благополуччя шлюбно-подружніх відносин, містить два блоки характеристик: особистісні якості кожного партнера і особливості міжподружньої взаємодії.

Зокрема, до блоку особистісних якостей ми відносимо:

- високий рівень особистісної зрілості;
- адекватність самооцінок кожного з подружжя, узгодженість оцінок одне щодо одного;

- інтегральні соціально-психологічні характеристики особистості (інтернальність, самоповага, самоприйняття, активність як здатність до змін, особистісна диференційованість);

- узгодженість особливостей ціннісно-сенсової сфери особистості подружжя (у тому числі домінуючих потреб, життєвих і сімейних цінностей);

- толерантність щодо індивідуальних розбіжностей з партнером; – соціально-психологічна компетентність (комунікативний потенціал) подружжя: соціальний інтелект, соціально-психологічна адаптивність, уміння долати повсякденні стреси, здатність до децентрації, уміння дотримуватися оптимальної дистанції в спілкуванні, здатність співпереживати, рефлексивні здібності, здатність і готовність до взаємодії з партнером, наявність навичок міжособового спілкування, схильність до кооперації і співпраці, уміння вибирати адекватний тип поведінки залежно від ситуації, здатність налагоджувати стосунки;

- готовність пробачати і бути пробаченим.

Блок особливостей міжподружньої взаємодії охоплює такі фактори:

- взаємна допомога в особистісному зростанні;

- взаємна спрямованість на особистісну ідентифікацію з партнером;

- взаємне емоційне прийняття (любов як взаємоповага, турбота, відповідальність, розуміння одне одного), емоційна теплота щодо партнера;

- дотримання оптимальної дистанції в спілкуванні (забезпечення особистісної волі, взаємна автономія подружжя, узгодженість психологічної близькості і віддаленості);

- можливість саморозкриття в спілкуванні;

- взаємне підтвердження й підтримка особистісної ідентичності кожного з подружжя;

- легкість спілкування;

- узгодженість особливостей взаємодії;

- ступінь задоволеності значимих потреб одне одного; – створення сімейної субкультури.

Досліджувані вище сімейно-шлюбні відносини між факторами і показниками передбачають не тільки прямі і зворотні взаємозв'язки, а й безпосередні і опосередковані, тобто такі, коли зв'язок між фактором і показником існує тільки за наявності ще одного фактора [61].

У якості чинників задоволеності шлюбом С. Клапішевська називає успішну адаптацію подружжя в суб'єкт-суб'єктних стосунках [15], а І. Равіка наявністю спільного смислового поля процесі спілкування [75].

За даними ряду дослідників, задоволеність жінок і чоловіків шлюбом майже однакова, проте в чоловіків вона не пов'язана зі ступенем традиційності їх уявлень про розподіл ролей у сім'ї, а в жінок між задоволеністю шлюбом і традиційними уявленнями зв'язок виявлено.

Психологи встановили, що найбільш задоволеними своїм шлюбним життям, щасливими та успішними вважають себе не ті жінки, які досягли успіху в кар'єрі, мають різносторонні здібності та інтереси, незалежні, самостійні, мають гарний вигляд, а жінки, для яких характерні м'якість, щирість, турботливість і доброзичливість.

Тобто підтверджено відсутність зв'язку між особистісним ростом як критерієм психологічного благополуччя та задоволеністю шлюбом [12].

Висновки до 1 розділу

Аналіз теоретичних підходів останніх десятиліть на теренах української науки та ряду англomовних видань щодо визначення сім'ї як психологічної категорії та сімейно-шлюбних стосунків дав такі результати:

- вчені вказують на основні ознаки сім'ї: шлюбні зв'язки, зв'язки спорідненості, спільний побут, сімейний бюджет;
- спільними ознаками даної категорії є те, що сім'я - це і мала соціальна група, яка складається з чоловіка та жінки, які зазвичай перебувають у шлюбних взаєминах, їхніх дітей, та інших осіб, поєднаних родинними зв'язками з подружжям, які ведуть спільний побут та

мають певні ролі, і система, що існує як єдиний цілісний психологічний і біологічний організм, з притаманними лише йому особливостями розвитку та функціонування;

- сімейна інтеракція, міжособистісна перцепція, рольова диференціація є надважливими серед соціально-психологічних процесів, що відбуваються в сім'ї;
- ефективність міжособистісної взаємодії подружжя багато в чому залежить від особливостей їх емпатійного ставлення один до одного: без співпереживання, співчуття, співучасті неможливо побудувати щирі, довірливі, підтримуючі стосунки. В той же час емпатійне проникнення є механізмом забезпечення точності в комунікації, єдиного смислового поля, адекватного реагування між подружжям;
- розуміння переумов суб'єктивного благополуччя шлюбних партнерів, а саме те, що дозволяє сімейній системі функціонувати ефективно, допомагає досягнути як при цьому кожному з подружжя вдається почуватися задоволеним життям та повноцінно самореалізовуватись як особистість.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИННИКІВ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ПОДРУЖЖЯ СІМЕЙНО-ШЛЮБНИМИ ВІДНОСИНАМИ

2.1. Програма емпіричного дослідження

Пошук чинників задоволеності шлюбом, узагальнення одержаних результатів про оптимальні моделі взаємодії подружжя, осмислення сімейно-шлюбних взаємин має теоретичне та практичне значення у плані досягнення благополуччя й стабільності сучасних сімей. З огляду на актуальність даної теми було вирішено провести дослідження.

Метою даної роботи було вивчення та встановлення чинників задоволеності подружжя сімейно-шлюбними відносинами за допомогою психодіагностичних методик «Задоволеності шлюбом», «Емоційна взаємодія подружжя», «Рольові очікування і домагання у шлюбі».

Для реалізації зазначених цілей представляється необхідним вирішити наступні завдання:

1. Підготувати методики психодіагностики міжособистісних подружніх взаємин.
2. Сформувати вибірку і здійснити збір даних.
3. Провести емпіричне дослідження чинників задоволеності подружжя сімейно-шлюбними відносинами.
4. Сформулювати висновки.

Під методологічним забезпеченням процесу дослідження будемо розуміти сукупність правил, принципів та інших норм щодо організації і порядку здійснення обраного дослідження.

Методи дослідження. У проведеному дослідженні як найбільш адекватні поставленим у дослідженні завданням були використані методи анкетування, психодіагностики, математичної статистики.

Наше дослідження відбувалося за такими етапами: організаційний, дослідний, узагальнення. На організаційному етапі ми вивчили стан об'єкта дослідження, а саме: сімейно-шлюбні відносин, та предмет дослідження: чинників задоволеності подружжя сімейно-шлюбними відносинами. Деталізували місце наукової теми у науковому просторі. На даному етапі за допомогою аналізу літературних джерел окреслили теоретичні основи, що стали базою для нашого дослідження, оцінили сучасний стан проблеми. Зібрали і дібрали інформацію про об'єкт, висунули гіпотезу.

Дослідний етап роботи включав в себе ретельне вивчення предмету дослідження, вибір критерії оцінки. Сам процес психологічного дослідження складався з: підготовки, збирання, обробки, інтерпретації фактичних даних і формулювання висновків.

Задоволеність шлюбом являє собою суб'єктивну оцінку кожного з подружжя характеру їхніх стосунків. У зв'язку з тим психодіагностичні методики були запропоновані кожному з подружжя, і вони окремо один від одного проходили опитування: мали окремі бланки для проходження опитування у відповідності до статі.

Етап узагальнення складався з узагальнення результатів дослідження, апробації, реалізації результатів дослідження. Узагальнення результатів дослідження представлено у вигляді звіту про виконану науково-дослідну роботу.

Емпіричну основу склав ретельно дібраний матеріал, отриманий в результаті серії досліджень. Достовірність і надійність результатів дослідження забезпечена методологічною обґрунтованістю вихідних теоретичних позицій, застосуванням апробованих психодіагностичних методик, що відповідають завданням дослідження, використанням адекватних засобів статистичної обробки та аналізу даних.

Дослідження проводилося протягом серпня-вересня 2023 року. Загальна вибірка склала 30 осіб. Ми досліджували п'ятнадцять подружніх пар з різним терміном шлюбних відносин. П'ять пар з терміном до 5 років, сім пар з

терміном від 5 до 10 років (середньостатистична більшість) та три пари понад 10 років терміном шлюбних відносин (див. Таблиця 1.1. Додаток А).

До вибірки увійшли подружні пари, які перебувають в офіційному шлюбі. Запрошення на участь у дослідженні було розміщено у соціальних мережах: на особистій сторінці у Фейсбуку й серед учасників груп психологічного спрямування, а також залучені пари, що проходили терапію чи отримували консультації у приватній психологічній практиці. Беручи до уваги важливість отримання достовірних результатів, випробовувані були заохочені тим, що отримали по завершенні опитування безкоштовну консультацію.

Однією з популярних і простих методик, що дозволяє здійснити аналіз взаємодії подружжя, дослідник може отримати за допомогою діагностуючих опитувальників. Тест-анкети будуються на системі заздалегідь продуманих, старанно відібраних і перевірених, з погляду їхньої валідності і надійності, питань, з відповідей на які судять про психологічні особливості випробовуваних. Дана методика дозволяє отримати суб'єктивні дані зі слів обстежуваних і являють собою різної величини перелік питань чи тверджень, на які досліджуваний має відповісти відповідно до запропонованої йому методики. Кількість питань значно варіює. В одних опитувальниках двадцять завдань, в інших – декілька сотень.

Від інших методів дослідження тести відрізняються тим, що передбачають чітку процедуру збору й опрацювання первинних даних, а також своєрідність їх подальшої інтепретації. За допомогою тестів можна вивчати і порівнювати між собою психологію різних людей, давати диференційовані і порівняльні оцінки.

Метод тестування дозволяє виявити особливості взаємовідносин, характер спілкування, індивідуальні якості кожного з подружжя, способи проведення сімейного дозвілля, спільність інтересів і цінностей, а також дозволяють зрозуміти морально-психологічні основи подружніх взаємин.

Тестове дослідження відрізняється порівняною простотою процедури, воно короткотермінове, проводиться без складних технічних пристроїв,

потребує найбільш простого обладнання (часто це просто бланк з текстами задач). Результат розв'язання тесту припускає кількісний вираз і тим самим відкриває можливість математичної обробки.

Окрім описаного вище метода у роботі використано й метод анкетування. При анкетуванні респондент сам у письмовій формі відповідав на стандартизовані запитання, зведені у такий інструмент дослідження, як анкета. Одна з найважливіших переваг анкетування – універсальність, а також оперативність, простота, економічність. За допомогою методу анкетування було зібрано матеріал щодо вікової характеристики подружжя, тривалості сімейно-шлюбних відносин, первинності чи вторинності шлюбу.

Для проведення даного дослідження ми вибрали системний підхід. Він полягає в тому, що до вивчення чинників задоволеності шлюбом подружжя сімейно-шлюбними відносинами ми ставимося як до системи, тобто цілісної структури, яка складається з елементів, що перебувають у певних зв'язках та відношеннях.

Важливим в обраному підході є те, що досліджуваний об'єкт, сімейно-шлюбні відносини, для ретельного вивчення нами розділений на окремі частини, які згодом органічно інтегровані в єдине ціле. Також спрямованість нашого дослідження забезпечується за рахунок принципу структурності: виявленню способу закономірного зв'язку між виділеними частинами, що забезпечує єдність системи.

2.2. Характеристика емпіричної вибірки випробуваних

Методика визначення ступеня задоволеності шлюбом мала на меті отримання неприхованих відповідей на запитання про сімейні стосунки. Сім'я є в деякій мірі закритою системою, і далеко не всі виявили бажання взяти участь в опитуванні. У деяких випадках один з партнерів виявляв інтерес, що в свою чергу не знаходило відгуку в іншого, й пара не брала участі в опитуванні.

Дослідження проводилося онлайн. Під час проведення емпіричного дослідження використовується чотири методики задля надійності та взаємодоповнення отриманих даних.

З метою отримання достовірних даних випробуваним дозволено було обирати часткову анонімність – вказувати лише своє ім'я та ім'я свого партнера. Після обробки даних результати тестів були зведені у порівняльну таблиці і представлені учасникам дослідження на консультації.

Робота проводилося в два етапи.

Перший етап – заповнення анкети «Стан сімейних відносин», оцінка задоволеності шлюбом за допомогою методики «Задоволеність шлюбом», опитувальник «Емоційна взаємодія подружжя», опитувальник «Рольові очікування і домагання у шлюбі».

Дане дослідження - індивідуальна процедура. Кожна випробувана пара отримала по два примірники стимульного матеріалу за допомогою текстового онлайн-редактора Google Docs. Так як інструкції не містять часових обмежень, випробуваним надавалася можливість відповідати на питання самостійно, без контролю дослідника.

На другому етапі дослідження була проведена обробка, аналіз і узагальнення результатів дослідження, зроблені основні висновки. Результати дослідження представлені у III розділі роботи.

Надійність і валідність отриманих результатів забезпечується використанням адаптованих, надійних, валідних методик, багаторівневим контролем експериментальних даних, використанням методів математичної обробки.

2.3. Методики та методи дослідження

Обираючи методики для емпіричного дослідження, ми виходили з того, що цілісна рольова структура особистості орієнтована на міжособистісні стосунки і тому ми віддали перевагу тим, які охоплюють сімейні стосунки вже

сформованих пар, зокрема тест-опитувальник «Задоволеність шлюбом», опитувальники «Емоційна взаємодія подружжя» та «Рольові очікування і домагання у шлюбі» .

Тест-опитувальник задоволеності шлюбом (ЗШ)

Дана методика являє собою одновимірну шкалу, що складається з 24 тверджень, які належать до різних сфер – сприйняття себе і партнера; оцінки та думки; установки тощо. Метою є експрес-діагностика ступеня задоволеності шлюбом, а також ступеня узгодженості-неузгодженості задоволеності шлюбом конкретної подружньої пари.

При розробці методики автори виходили з тези про те, що основним фактором, що скріплює подружній союз, є емоційні узи - любов, прихильність. Відповідно до цього вони припустили, що суб'єктивна задоволеність-незадоволеність шлюбом за своєю природою швидше є узагальненою емоцією, генералізованим переживанням, ніж наслідком раціональної оцінки успішності шлюбу за тими чи іншими параметрами.

Опитувальник має одновимірну шкалу, що складається з 24 тверджень, які належать до різних сфер: сприйняття себе і партнера, думки, оцінки, установки тощо. Кожному твердженню відповідають 3 варіанти відповіді: а - правильно; б - важко сказати; в - невірно. Випробуваному пропонується уважно прочитати кожне твердження і вибрати один з варіантів відповідей.

При обраному випробуваним варіанті відповіді (а, б чи в) нараховується певна кількість балів (2; 1; 0). Далі підраховується сумарний бал по всіх відповідях. Високий бал говорить про задоволеність шлюбом.

Для проведення експрес-діагностики випробуваного за сумарним балом, запропонована зручна таблиця, в якій всі сумарні бали тесту розбивається на 7 категорій.

Зміст тверджень зводиться до шести типів сімейного змісту:

- 1) порівняння подружжя з іншими подружжями;
- 2) припущення про оцінку власного сторонніми особами;

3) вираження тих або інших почуттів до свого партнера у минулому чи сьогодні;

4) власна оцінка партнера по ряду параметрів;

5) установка на зміну характеру партнера;

6) позитивні та негативні думки щодо шлюбу взагалі.

Отримані результати дають нам можливість говорити про загальний рівень задоволеності подружжям в парі. Подружжя вважається задоволеним шлюбом якщо чоловік та дружина знаходяться в категорії благополучні або абсолютно благополучні. Також подружжя вважається не задоволеними шлюбом якщо чоловік та дружина знаходяться в категорії неблагополучні або абсолютно неблагополучні.

За допомогою методики доцільно оцінювати на скільки шлюб є вдалим, а також визначити, яка сторона сімейних відносин потребує психокорекційної роботи.

Спочатку ми маємо розробити програму дослідження, взаємоузгодити перелік необхідних дій, а також виявити ключові моменти кожного етапу та визначити результати, що ми очікуємо отримати під час проведення дослідження [7].

*Опитувальник «Емоційна взаємодія подружжя» (ЕВП) - автор
Потапчук Є. та Посвітак О.*

Опитувальник ЕВП – це діагностичний інструмент, який дозволяє виявляти особливості подружніх стосунків, партнерської чутливості, ставлень до партнера і характер подружньої взаємодії (ознаки морально-психологічної привабливості).

Метою опитувальника є з'ясування сукупності наявних психологічних ознак, що відображають характер емоційної взаємодії подружжя. Опитувальник включає 66 тверджень, які відображають здатність сприймати стан партнера, ставлення до себе як до шлюбного партнера, уміння впливати на стан партнера.

Зміст тверджень розподілено по трьох блоках:

1. Блок чуттєвості: здатність сприймати стан партнера. Розуміння причин виникнення стану. Здатність до співпереживання.
2. Блок емоційного прийняття: виникнення почуттів у взаємодії з партнером. Безумовне прийняття. Ставлення до себе як до шлюбного партнера. Емоційний фон взаємодії.
3. Блок поведінкових проявів емоційної взаємодії: намагання до узгодження дій. Надання емоційної підтримки. Орієнтація на стан партнера при взаємодії з ним. Вміння впливати на стан партнера [40].

Опитувальник «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОіД)

Дана методика дозволяє визначити: уявлення подружжя про значущість у сімейному житті сексуальних відносин, особистої спільності чоловіка і дружини, батьківських обов'язків, професійних інтересів кожного з подружжя, господарсько-побутового обслуговування, моральної та емоційної підтримки, зовнішньої привабливості партнера. Ці показники, відображаючи основні функції сім'ї, складають шкалу сімейних цінностей (ШСЦ).

Дає змогу розкрити уявлення подружжя про бажаний розподіл ролей між чоловіком і дружиною при реалізації сімейних функцій, об'єднаних шкалою рольових очікувань і домагань (ШРОП).

Таким чином, результати даної методики дозволяють виявити ієрархії сімейних цінностей подружжя, а так само зробити висновок про соціально-психологічної сумісності подружжя в сім'ї.

Опис методики. Методика «Рольові очікування і домагання у шлюбі» містить по 36 тверджень в кожному варіанті (чоловічому та жіночому) і складається з 7-ми шкал. Подружжю пропонується самостійно ознайомитися з набором тверджень, відповідних їх підлозі, і висловити своє ставлення до кожного твердженням, використовуючи наступні варіанти відповідей: «Повністю згоден», «Загалом, це вірно», «Це не зовсім так», «Це невірно» [2].

У процесі статистичної обробки результатів емпіричного дослідження ми використали факторний аналіз, метою якого є зниження розмірності. Наш предмет дослідження описаний у кількох характеристиках. Є характеристики, що пов'язані один з одним, є ті, що не пов'язані. Цей спосіб статистичної обробки дозволить нам пов'язати багато характеристик без особливої втрати для подальшого аналізу. Саме факторний аналіз дозволяє задати метод вилучення факторів.

Метою факторного аналізу є зосередити вихідну інформацію, яка представлена у вигляді масиву даних, і виявити якомога більшу кількість ознак через якомога меншу кількість характеристик. Головна увага на тому, що наймісткіші характеристики і будуть найсуттєвішими. Саме ці узагальнені місткі характеристики і є макрофакторами.

Основні засади факторного аналізу заклав англійський вчений Ф.Гальтон. Розробкою ідей факторного аналізу в психології займалися: Л.Терстоун, Ч. Спірмен, Р. Кеттел, К. Пірсон. Г. Айзенк використав факторний аналіз використав для розробки психологічної теорії особистості. Математичний факторний аналіз досліджувався М. Кайзером, Г. Харманом.

Факторний аналіз як метод редукції даних дозволить нам виявити об'єктивно існуючі фактори, зокрема ті, що характеризують задоволеність подружжя сімейно-шлюбними відносинами. І які впливають на поведінку об'єкта, що досліджується, а саме: шлюбну пару. Дуже важливим є те, що ці фактори безпосередньо не розглядаються, а лише певним чином впливають на досліджувані параметри.

У роботі використані:

- 1) кореляційний аналіз, що полягає у вивченні коефіцієнтів (кореляції) між перемінними. При цьому порівнюються коефіцієнти кореляції між однією парою або множиною пар ознак, для встановлення між ними статистичних взаємозв'язків;
- 2) дисперсійний аналіз (ANOVA) — це статистичний метод аналізу результатів, які можна знайти за різними ознаками;

- 3) критерій Бартлетта для перевірки рівності дисперсій статистичний обраних вибірок;
- 4) критерій адекватності вибірки Кайзера-Мейєра-Олкіна, що дозволяє перевірити, наскільки кореляцію між парами змінних можна пояснити іншими змінними (факторами);
- 5) аналіз головних компонент - метод виділення факторів, що використовується для формування некорельованих лінійних комбінацій змінних, що спостерігаються;
- 6) Varimax із нормалізацією Кайзера, для перевірки міри використання факторного аналізу щодо цієї вибірки використано критерій адекватності вибірки Кайзера;
- 7) критерій кам'янистого осипу, що зменшить лінійну розмірність, який можна використовувати для вилучення інформації з багатовимірного простору шляхом проектування її в підпростір більш низької розмірності.

При обробці даних використовувалася програма Python.

Багатомірний статистичний аналіз є унікальним та водночас універсальним методом роботи, який дозволяє максимально повно реконструювати і моделювати не лише внутрішній, але й зовнішній психологічний світ людини.

Висновки до 2 розділу

Добір методичного забезпечення дослідження чинників задоволеності подружжя сімейно-шлюбними відносинами зумовлено:

по-перше, з'ясуванням понятійного апарату, встановленням взаємозв'язків між певними явищами і процесами а саме: «задоволеність шлюбом», «психологічне благополуччя», «благополуччя особистості у шлюбі», «благополуччя подружніх відносин»;

по-друге, сукупністю правил, принципів та інших норм щодо організації і порядку проведення даного дослідження.

З ряду досліджень стало відомо, що сімейні люди, які щасливі у шлюбі, більшою мірою будуть почуватися благополучними і кожному з подружжя вдасться почувати себе задоволеним життям та повноцінно самореалізовувати себе як особистість.

Суб'єктивне відчуття щастя і задоволеність життям проявляється у подружніх парах в належному конструктивному балансі позитивних і негативних емоцій. Цей факт допоміг нам дібрати відповідний опитувальник - «Емоційна взаємодія подружжя» (ЕВП).

У численних дослідженнях сім'ї та подружжя вчені основний акцент роблять на вивченні задоволеності шлюбом. Вони вважають, що подружня інтеграція – це єдність двох особистостей, що розвивають та реалізують себе підчас подружньої взаємодії. Вона припускає наявність, узгодженості усіх процесів спільної життєдіяльності подружжя та подружньої сумісності. Дане твердження спонукало до обрання тесту-опитувальника «Задоволеність шлюбом».

Значущість для подружжя певних сфер сімейних цінностей виявляється у рольових очікуваннях подружжя. Відповідність рольових очікувань одного шлюбного партнера рольовим домаганням іншого визначається як рольова адекватність подружжя. Оцінку подружжям про бажаний розподіл ролей між чоловіком і дружиною представив нам опитувальник «Рольові очікування і домагання у шлюбі».

РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Опис і аналіз результатів дослідження

Базою проведення емпіричної роботи стали учасники груп психологічного спрямування, а також були залучені пари, що проходили терапію чи отримували консультації у психологічній практиці. Загальна вибірка склала 30 осіб. До вибірки увійшло 15 подружніх пар з різним терміном шлюбних відносин: п'ять пар з терміном до 5 років, сім пар з терміном від 5 до 10 років та три пари понад 10 років (див. Таблиця 1.1. Додаток А).

При проведенні порівняльного аналізу показників якості подружніх стосунків випробувані показали, що серед них більшістю (73%) є особи, що задоволені своїми сімейно-шлюбними відносинами (див. рис. 3.1)

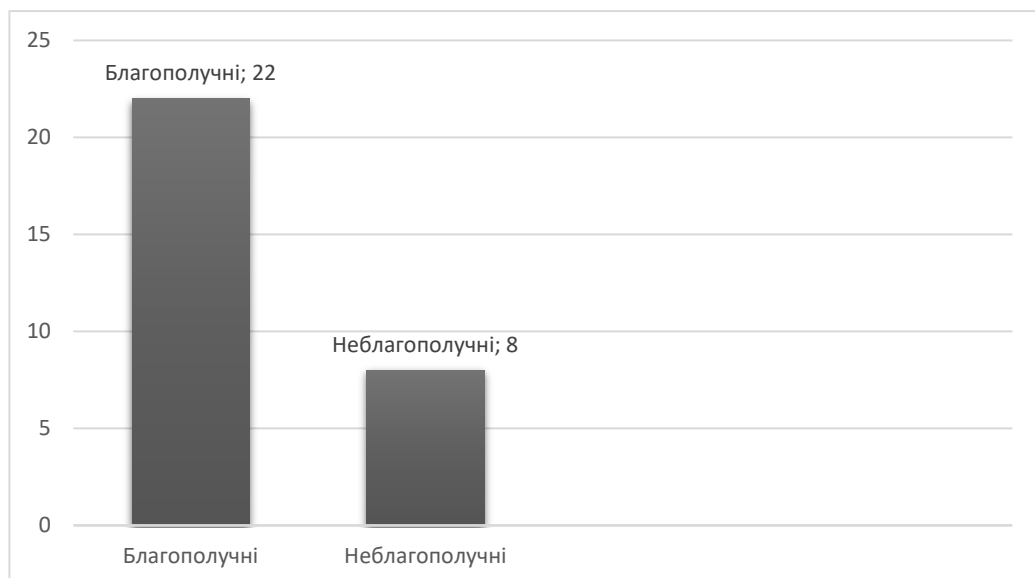

Рис 3.1. Задоволеність шлюбом, %

Респонденти показали різний ступінь задоволеності шлюбом. З них:

- абсолютно благополучними виявилися 9 осіб, що становить 30%
- скоріше благополучними – 3 особа, відповідно 10%
- благополучними – 10 осіб, 34%

- скоріше неблагополучними – 6 осіб, 20%
- неблагополучними – 2 осіб, 6% (див. рис. 3.2)

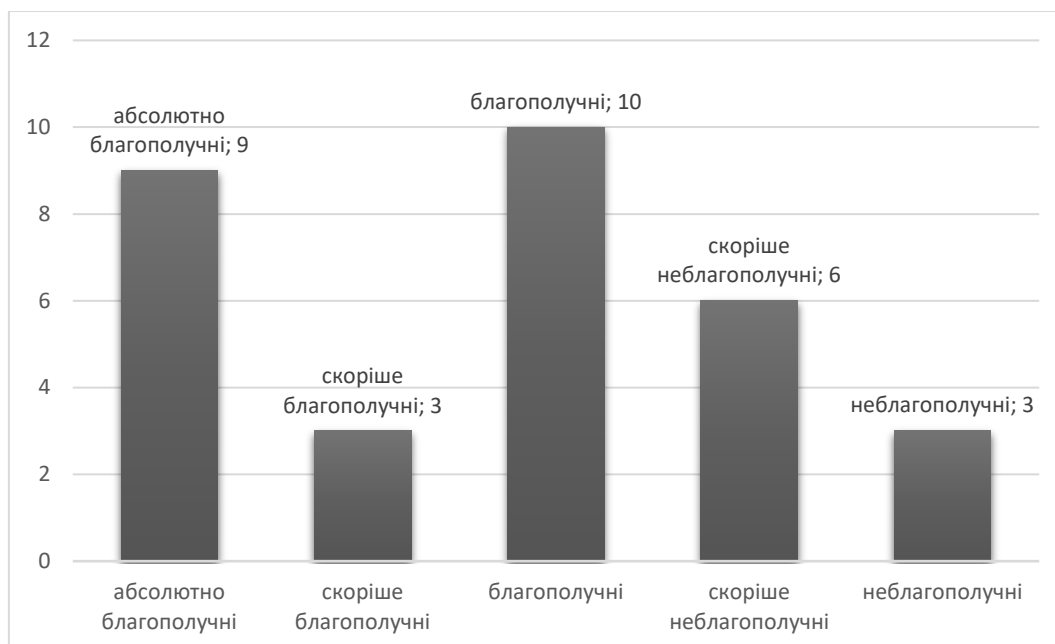

Рис 3.2. Ступінь задоволеності шлюбом, %

Досліджувані чоловіки та жінки показали різний ступінь задоволеності-незадоволеності шлюбом. З них: чоловіків задоволених – 12, що становить 40% та незадоволених – 3, 10%; жінок задоволених – 10, що становить 33% та незадоволених – 5, 17% (див. рис. 3.3)

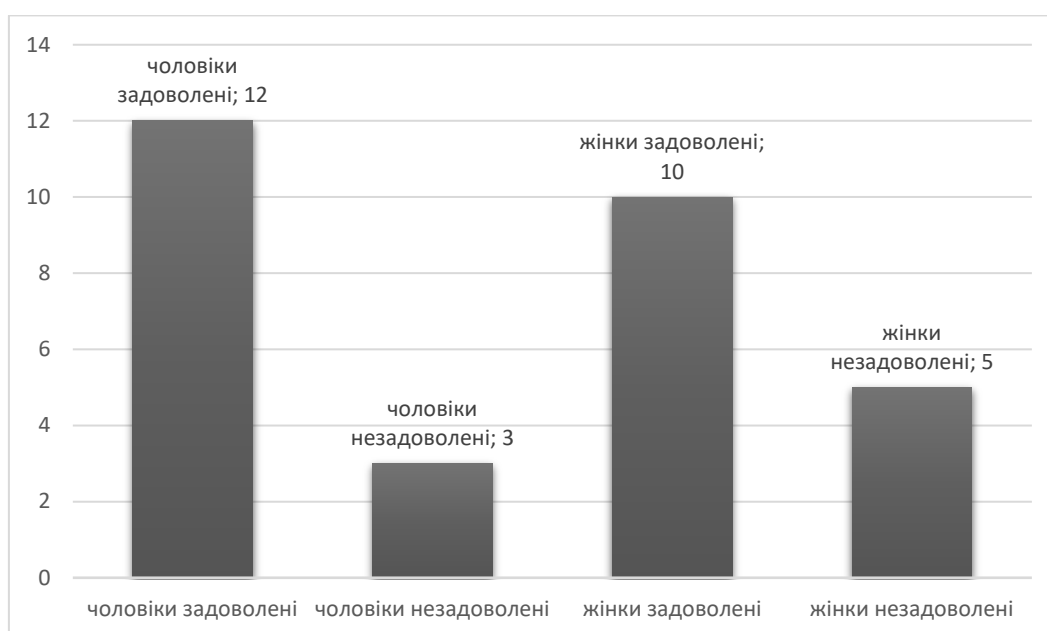

Рис 3.3. Задоволеність шлюбом окремо чоловіків та жінок, %

Чоловіки виявилися більш задоволені сімейно-шлюбними відносинами, ніж жінки, що підтверджується показниками рівня задоволеності-незадоволеності шлюбом.

У дослідженні брали участь 15 подружніх пар. Вони показали такі результати:

Таблиця 3.1

Показники рівня узгодженості-неузгодженості задоволення-незадоволення шлюбом залежно від його тривалості

	Кількісні показники різних рівнів узгодженості-неузгодженості		
Рівень узгодженості-неузгодженості	до 5 років (I група)	5-10 років (II група)	більше 10 років (III група)
узгодженість	5 осіб (33%)	6 осіб (40%)	-
неузгодженість	-	1 особа (7%)	3 особи (20%)

Результати діагностики (див. Таблиця 3.1) показали, що 4, а це відповідає 27% загальної кількості, не співпадають в оцінці задоволеності-незадоволеності власними сімейно-шлюбними відносинами.

З наступних 11 пар (див. Таблиця 3.2), що відповідає 73% загальної кількості, показали в переважній більшості (від 18% до 28% – у пар, які перебувають у шлюбі до 10 років та до 5 років відповідно) високий рівень задоволеності шлюбом. Разом з тим простежується тенденція до спадання показників діагностованого критерію зі зростанням тривалості перебування в шлюбі. Так, високий рівень задоволеності шлюбом виявлено у 28% представників молодих сімей, 18% досліджуваних із середньою тривалістю перебування у шлюбі та не виявлено осіб, шлюб яких триває понад 10 років.

Таблиця 3.2**Показники рівня задоволеності шлюбом залежно від його тривалості, %**

Рівень задоволеності шлюбом	Кількісні показники різних рівнів задоволеності (у %)		
	до 5 років (I група)	5-10 років (II група)	більше 10 років (III група)
високий	28	18	-
середній	9	18	-
низький	9	-	-

Відповідним чином спостерігаємо таке ж рівномірне зростання показників середнього рівня задоволеності шлюбом зі зростанням тривалості подружнього життя. Низький рівень (9%) задоволеності шлюбом показали молоді пари, що перебувають у подружніх стосунках до 5 років.

Відповідно пари (див. Таблиця 3.3), що перебувають у шлюбі від 5 до 10 років, продемонстрували низький рівень незадоволеності шлюбом, і становить 18%. Пари, які мають високий або середній рівні незадоволеності шлюбом просто могли не увійти у нашу вибірку, оскільки вони або вже розпалися, або знаходилися на етапі розлучення, або у них спрацьовували захисні механізми і люди відмовлялися брати участь у дослідженні.

Таблиця 3.3**Показники рівня незадоволеності шлюбом залежно від його тривалості, %**

Рівень незадоволеності шлюбом	Кількісні показники різних рівнів незадоволеності (у %)		
	до 5 років (I група)	5-10 років (II група)	більше 10 років (III група)
високий	-	-	-
середній	-	-	-
низький	-	18	-

Таким чином, чоловіки, що відчувають задоволеність від своїх сімейно-шлюбних відносин більше, схильні до раціонального оцінювання успішності шлюбу, ніж жінки. У той час як жінки послуговуються радше емоціями і схильні переживати неуспішність шлюбу як негативно забарвленим почуттям.

Теоретичний етап роботи дав змогу на основі ґрунтовного наукового аналізу встановити, що задоволеність стосунками, або відчуття суб'єктивного благополуччя у шлюбі, виникає тоді, коли якість взаємодії влаштовує кожного з подружжя. Саме тоді співіснування стає стійким зв'язком самостійних індивідів, що чуйно реагують на динамічні зміни у відношеннях між ними.

Саме за отриманими емпіричними даними, що дозволили виявити особливості подружніх стосунків, партнерської чутливості, ставлень до партнера і характер подружньої взаємодії ми провели роботу, і на основі трьох методик: 1) визначення задоволеності шлюбом (ЗШ), що виявляє ступінь задоволеності-незадоволеності й узгодженості-неузгодженості задоволеності шлюбом конкретної подружньої пари; 2) «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОіД), що розкриває уявлення подружжя про бажаний розподіл ролей між чоловіком і дружиною при реалізації сімейних функцій, 3) «Емоційна взаємодія подружжя» (ЕВП) виокремили чинники задоволеності сімейно-шлюбними відносинами.

Дані усіх респондентів були занесені до загальної таблиці (див. Таблиця 3.4 Додаток В). У результаті застосування зазначеного методу масив експериментальних даних був розбитий на структурні компоненти – три сектори за трьома діагностичними методиками – «Задоволеність шлюбом» (ЗШ), «Рольові очікування і домагання в шлюбі» (РОіД), «Емоційна взаємодія подружжя» (ЕВП) і використано ряд скорочень для позначень факторів задоволеності, яким у свою чергу присвоєно математичне найменування:

- Y – ЗНШ – Ступінь задоволеності-незадоволеності шлюбом
- X1 – ІСк – Інтимно-сексуальна сфера подружнього життя
- X2 – ОіЗШП – Особистісна ідентифікація зі шлюбним партнером
- X3 – ГПб – Господарсько-побутова сфера подружнього життя

- X4 – БВх – Батьківсько-виховна сфера подружнього життя
- X5 – САк – Соціальна активність у подружньому житті
- X6 – ЕПт – Емоційно-психотерапевтична сфера подружнього життя

Психологічні ознаки, що відображають характер емоційної взаємодії подружжя:

- X7 – ЗПр – Зовнішня привабливість партнерів
- X8 – ЗССП – Здатність сприймати стан партнера
- X9 – РПВС – Розуміння причин виникнення стану
- X10 – ЗдС – Здатність до співпереживання
- X11 – ВПзВП – Виникнення почуттів у взаємодії з партнером
- X12 – БП – Безумовне прийняття
- X13 - ССШП – Ставлення до себе як до шлюбного партнера
- X14 – ЕФВ – Емоційний фон взаємодії
- X15 – НУД – Намагання до узгодження дій
- X16 – НЕП – Надання емоційної підтримки
- X17 – ОСПВН – Орієнтація на стан партнера при взаємодії з ним
- X18 – ВВСП – Вміння впливати на стан партнера

Знизимо розмірність. За допомогою критерія КМО та критерія Бартлетта перевірено доцільність (міра адекватності) використання даних. Міра виборчої адекватності (Kaiser-Meyer-Olkin) дорівнює 0,5466716954733338. КМО розраховано за допомогою мови програмування Python.

Значення Міри виборчої адекватності (КМО) близьке до 0,55 означає, що дані, які використовуються для факторного аналізу не є дуже адекватними для цього виду аналізу. КМО може приймати значення від 0 до 1, і зазвичай більше значення вказує на кращу адекватність даних. Значення КМО нижче 0,5 вказує на те, що даними може бути важко виконувати факторний аналіз.

Це може бути зумовлено різними факторами, такими як низька залежність між змінними, категоріальні змінні або недостатня вибірка. Але наш показник (0, 5466716954733338) вказує на те, що факторний аналіз можна проводити. Результати будуть адекватними.

Статистика Критерію Бартлетта (Bartlett's Test): 717,4896288087633 (приблизно 717,5); p-рівень: 1,6670718581858388e-141 (приблизно 0,000 ($p < 0,05$)). Згідно з результатами Критерію Бартлетта, отримана статистика Критерію Бартлетта становить 717,49, а p-рівень дуже близький до нуля (1,67e-141).

Задля підтвердження доцільності аналізу, показник має бути не менше за 0,005. Це свідчить про те, що є статистично значущі відмінності в дисперсіях між групами наших даних. Це означає, що дисперсії різних груп відрізняються настільки суттєво, що їх неможливо розглядати як однакові.

Цей результат може бути важливим для подальшого аналізу даних, так як різні дисперсії можуть впливати на статистичні тести та інші методи аналізу. Загалом, цей результат свідчить про важливість аналізу дисперсій наших даних і впливу цих різниць на наші дослідження та аналіз.

Для встановлення залежності між змінними та виявлення структурних взаємозв'язків між вимірюваними параметрами, а саме: Y та факторними змінними $X_1, X_2, X_3, X_4, X_5, X_6, X_7, X_8, X_9, X_{10}, X_{11}, X_{12}, X_{13}, X_{14}, X_{15}, X_{16}, X_{17}, X_{18}$, що використовуються в дослідженні, відбувалося за допомогою кореляційного аналізу.

Проаналізовано зв'язки між факторами X_1 - X_{18} (див. Таблиця 3.5 Додаток Г). З аналізу виключено ті фактори, які мають слабкіший зв'язок до Y . Визначено коефіцієнт кореляції. Сильна кореляція, більше 0,85 (мультиколінійність) між факторами відсутня. Дуже мала кореляція, такі показники як -0,003 та 0,09, між факторними змінними $X_4, X_5, X_6, X_9, X_{18}$ та змінною Y дають підставу виключити їх з аналізу.

Факторний аналіз як один з ефективних методів багатовимірного прикладного аналізу дозволив суттєво знизити розмірність простору первинних даних. У контексті нашого дослідження факторний аналіз дав змогу обґрунтовано зменшити кількість змінних психологічних параметрів певних переживань, які складають суб'єктивну картину задоволеності-незадоволеності подружніми стосунками.

Результат обчислень дає нам наступну картину: до подальшої роботи залишаються 8 головних факторних змінних. А саме психологічні ознаки, що відображають характер емоційної взаємодії подружжя: X8 – ЗССП – Здатність сприймати стан партнера; X10 – ЗдС – Здатність до співпереживання; X11 – ВПЗВП – Виникнення почуттів у взаємодії з партнером; X12 – БП – Безумовне прийняття; X13 - ССШП – Ставлення до себе як до шлюбного партнера; X14 – ЕФВ – Емоційний фон взаємодії; X16 – НЕП – Надання емоційної підтримки; X17 – ОСПВН – Орієнтація на стан партнера при взаємодії з ним (див. Таблиця 3.6 Додаток Д).

Змінні, які отримано за допомогою опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОіД), а також перемінні з опитувальника «Емоційна взаємодія подружжя» (ЕВП), зокрема, X9 - розуміння причин виникнення стану (РПВС) та X15 - намагання до узгодження дій (НУД), що входять до Блоку поведінкових проявів емоційної взаємодії, було виключено по причині малої кореляції між факторними змінними та змінною Y.

Можна припустити, що залежна змінна Y, яка отримана шляхом отримання відповідей респондентів за експрес-діагностикою ступеня задоволеності шлюбом (ЗШ), співвідноситься із незалежними змінними опитувальника «Емоційна взаємодія подружжя» (ЕВП), по причині того, що при розробці методики задоволеності шлюбом автори виходили з тези про те, що основним фактором, що скріплює подружній союз, є емоційні узи – любов, прихильність.

Відповідно до цього вони припустили, що суб'єктивна задоволеність-незадоволеність шлюбом за своєю природою швидше є узагальненою емоцією, генералізованим переживанням, ніж наслідком раціональної оцінки успішності шлюбу за тими чи іншими параметрами. А опитувальник «Емоційна взаємодія подружжя» (ЕВП) ставить за мету з'ясувати сукупності наявних психологічних ознак, що відображають характер емоційної взаємодії подружжя і дозволяє виявляти особливості подружніх стосунків, партнерської

чутливості, ставлень до партнера і характер подружньої взаємодії (ознаки морально-психологічної привабливості).

На відміну від того, що опитувальник «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОіД) дозволяє визначити уявлення подружжя про значущість у сімейному житті сексуальних відносин, особистої спільності чоловіка і дружини, батьківських обов'язків, професійних інтересів кожного з подружжя, господарсько-побутового обслуговування, моральної та емоційної підтримки, зовнішньої привабливості партнера і показники відображають основні функції сім'ї, що складають шкалу сімейних цінностей, тобто розкрити уявлення подружжя про бажаний розподіл ролей між чоловіком і дружиною при аналізі їх поведінкових реакцій. Що врешті і відображається у виключенні з масиву змінних даних, отриманих з Блоку поведінкових проявів емоційної взаємодії за допомогою опитувальника «Емоційна взаємодія подружжя» (ЕВП).

Пересвідчимося, що залежна змінна Y не містить помилок. Регресійний аналіз (див. Таблиця 3.7 Додаток Д) з середньою похибкою у 12,5% дає такі результати: респондент під №7 за результатами експрес-діагностики ступеня задоволеності шлюбом (ЗШ) має високий рівень у 41 бал, що свідчить про його абсолютну задоволеність шлюбом. Це підтверджується розрахунками у 40,679 балів (див. Таблиця 3.8 Додаток Е). Респондент під №1 за результатами опитувальника має середній рівень у 38 балів, що свідчить про його задоволеність шлюбом. Це підтверджується розрахунками у 36,05 балів. Респондент під №27 за результатами опитувальника має низький рівень у 32 бали, що свідчить про те, що він скоріше задоволений шлюбом. Це підтверджується розрахунками у 36,020 балів.

Так само виглядає і картина незадоволеності: респондент під №24 за результатами опитувальника має низький рівень у 24 бали, що свідчить про те, що вона скоріше незадоволена шлюбом. Це підтверджується розрахунками у 27,609 балів. Респондент під №5 за результатами опитувальника має низький рівень у 24 бали, що свідчить про те, що він скоріше незадоволений шлюбом. Це підтверджується 23,688 балами.

Наведені дані свідчать про вірогідну картину задоволеності-незадоволеності шлюбом наших респондентів, що представлена у попередніх результатах нашого дослідження (див. Таблиці 3.1 - 3.3).

Виділення макрофакторів. Для оцінки факторних навантажень був обраний метод аналізу головних компонент, що допоміг здійснити перехід до нової системи координат, яка є сукупністю нормованих лінійних комбінацій, що виступають власними векторами кореляційної матриці. Чим більшим є значення, тим більшого значення набуває макрофактор. Позитивний знак факторного навантаження розглядався як прямий зв'язок певної змінної з конкретним фактором, а негативний – як обернений. У подальшому було проведено обертання факторної структури й обрано метод обертання Varimax із нормалізацією Кайзера, що дав змогу мінімізувати число змінних із високими значеннями навантажень, підсилюючи тим самим можливість подальшої інтерпретації факторів (див. Таблиця 3.9).

Таблиця 3.9

Повернена матриця компонент

		F1	F2	F3
ЗССП	X8	0,290296	0,1026	0,36471
ОСПВН	X17	0,029496	0,235775	0,97986
ЗдС	X10	0,248539	0,558297	0,258409
ВПзВП	X11	0,329653	0,950904	0,076787
БП	X12	0,145224	0,573151	0,31955
ССШП	X13	0,826847	0,118237	0,141559
ЕФВ	X14	0,791549	0,331904	0,043802
НЕП	X16	0,6525	0,319643	0,192518

Примітки: Психологічні ознаки, що відображають характер емоційної взаємодії подружжя: ЗССП (X8) – Здатність сприймати стан партнера; ОСПВН (X17) – Орієнтація на стан партнера при взаємодії з ним; ЗдС (X10) – Здатність до співпереживання; ВПзВП (X11) – Виникнення почуттів у взаємодії з партнером; БП (X12) – Безумовне прийняття; ССШП (X13) – Ставлення до себе як до шлюбного партнера; ЕФВ (X14) – Емоційний фон взаємодії; НЕП (X16) – Надання емоційної підтримки

У ході факторизації даних у вибірці опитуваних (N = 3) була виокремлена трифакторна структура. У результаті – факторні навантаження розподілились таким чином: перший фактор пояснює 37% дисперсії,

варіативність другого фактора склала 37%, а третій фактор пояснює 26% дисперсії даних.

Найбільшу кількість психологічних змінних за тестом «Емоційна взаємодія подружжя» (ЕВП) увібрали у себе

F1:

- ставлення до себе як до шлюбного партнера (ССШП), емоційний фон взаємодії (ЕФВ), надання емоційної підтримки (НЕП); при цьому шкали представлені з позитивним знаком (у діапазоні від 0,6 до 0,8);

F2:

- здатність до співпереживання (ЗдС), виникнення почуттів у взаємодії з партнером (ВПзВП), безумовне прийняття (БП); шкали представлені з позитивним знаком (у діапазоні від 0,5 до 0,9).

F3 обійняв здатність сприймати стан партнера (ЗССП) та орієнтація на стан партнера при взаємодії з ним (ОСПВН); при цьому шкали представлені з позитивним знаком (у діапазоні від 0,3 до 0,9).

Перший фактор «Здатність до розшифровки емоційного фону» показує взаємозалежність ставлення до себе як до шлюбного партнера з можливістю розпізнавати загальний емоційний фон взаємодії з перспективою надання емоційної підтримки партнеру та має безпосередній вплив на характер подружніх стосунків.

Другий фактор «Здатність до емпатії, співпереживання» показує на взаємообмін щодо здатності партнерів до співпереживання, здібність до емпатії, можливість виявляти любов, повагу до внутрішнього світу іншого та мають безпосередній вплив на узгодженість-неузгодженість при взаємодії з партнером.

Третій фактор «Здатність до співчуття» показує взаємозалежність здатність партнера сприймати, усвідомлювати стан іншого та орієнтуватися на його стан при взаємодії з ним.

Перший критерій (критерій Кайзера) іноді зберігає дуже багато чинників, тоді як другий критерій (критерій кам'янистого осипу) іноді зберігає дуже мало чинників; однак обидва критерії цілком хороші за нормальних умов, коли є відносно невелика кількість факторів і багато змінних. Задля змістовної інтерпретації отриманих даних ми обрали обидва.

Аналіз головних компонентів (РСА), метою якого є збереження суттєвих частин, які мають більше варіацій даних, та видалення несуттєвих частин з меншими варіаціями. Ми обрали статистичну процедуру, яка використовує ортогональне перетворення для перетворення набору спостережень корелюючих змінних в набір значень лінійно некорельованих змінних, які називаються головними компонентами.

Scree Plot, графік сегментів (див. Рис. 3.4), показує нам власні значення для кожної окремої змінної матриці головних компонентів.

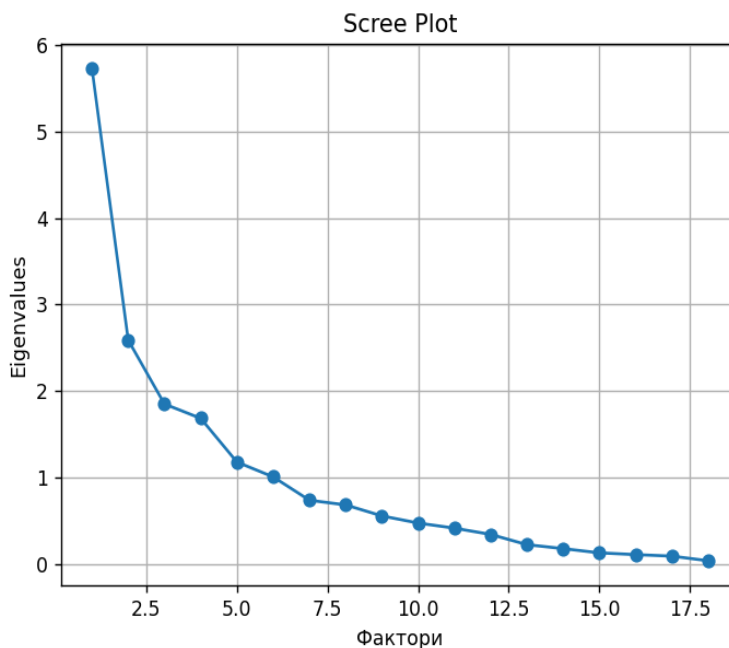

Рис 3.4 Критерій кам'янистого осипу

Він показує власні значення осі Y і кількість факторів осі X. Він завжди відображає низхідну криву. Більшість осипних ділянок виглядають в цілому однаково формою: починаються високо зліва, досить швидко падають, а потім в якийсь момент вирівнюються. Це з тим, перший компонент зазвичай пояснює більшу частину мінливості (перші три фактори були описані попередньо), наступні кілька компонентів пояснюють помірну частину, а останні компоненти пояснюють лише невелику частину загальної мінливості. За допомогою критерія осипної діаграми визначено п'ять факторів (див. Таблиця 3.10).

Таблиця 3.10

Повернена матриця компонент

		F1	F2	F3	F4	F5
ІСк	X1	-0,120	0,015	0,133	-0,052	0,699
ГПб	X3	-0,052	0,709	-0,204	-0,079	0,143
БВх	X4	0,002	0,504	-0,381	0,137	0,562
ЕПт	X6	0,644	0,432	0,223	0,160	-0,122
ЗПр	X7	-0,245	0,682	0,307	0,054	-0,214
ЗССП	X8	0,150	-0,112	0,682	0,147	-0,050
РПВС	X9	0,469	0,264	0,763	-0,069	0,033
ВПзВП	X11	0,261	0,195	0,156	0,771	0,095
БП	X12	0,215	0,132	0,138	0,569	0,484
ССШП	X13	0,745	0,045	0,136	0,258	-0,079
ЕФВ	X14	0,696	-0,129	0,083	0,392	0,036
НУД	X15	0,615	-0,009	-0,037	0,208	0,520
НЕП	X16	0,472	-0,150	0,201	0,689	-0,339
ОСПВН	X17	0,011	0,032	0,601	0,320	0,371
ВВСП	X18	0,828	-0,046	0,292	0,031	-0,041

Примітки: ІСк (X1) – Інтимно-сексуальна сфера подружнього життя; ГПб (X3) – Господарсько-побутова сфера подружнього життя; БВх (X4) – Батьківсько-виховна сфера подружнього життя; ЕПт (X6) – Емоційно-психотерапевтична сфера подружнього життя. Психологічні ознаки, що відображають характер емоційної взаємодії подружжя: ЗССП (X8) – Здатність сприймати стан партнера; ОСПВН (X17) – Орієнтація на стан партнера при взаємодії з ним; ЗдС (X10) – Здатність до співпереживання; ВПзВП (X11) – Виникнення почуттів у взаємодії з партнером; БП (X12) – Безумовне прийняття; ССШП (X13) – Ставлення до себе як до шлюбного партнера; ЕФВ (X14) – Емоційний фон взаємодії; НЕП (X16) – Надання емоційної підтримки

У результаті факторні навантаження розподілились таким чином: найсуттєвішим є F1: «Взаємна моральна та емоційна підтримка членів сім'ї, орієнтація на шлюб як середовище, що сприяє психологічному розрядженню і

стабілізації», який складається з психологічних змінних за тестами «Емоційна взаємодія подружжя» (ЕВП) і «Рольові очікування і домагання в шлюбі» (РОіД). Зокрема, емоційно-психотерапевтична - ЕПт - Х6 (за опитувальником (РОіД)) та ставлення до себе як до шлюбного партнера - ССПП - Х13, емоційний фон взаємодії - ЕФВ - Х14, намагання до узгодження дій - НУД - Х15, вміння впливати на стан партнера - ВВСП - Х18 (за опитувальником (ЕВП)). Цей макрофактор певним чином повторює *попередній*.

Відповідно інші макрофактори розподілені таким чином:

F2 «Орієнтація партнерів на сучасні зразки зовнішнього представлення сім'ї»: господарсько-побутова - ГПб - Х3, батьківсько-виховна - БВх - Х4, зовнішня привабливість - ЗПр - Х7 (за опитувальником (РОіД)).

F3 «Здатність до співчуття»: здатність сприймати стан партнера - ЗСПП - Х8, Розуміння причин виникнення стану - РПВС - Х9, Орієнтація на стан партнера при взаємодії з ним - ОСПВН - Х17 (за опитувальником (РОіД)).

F4 «Здатність до емпатії, співпереживання»: виникнення почуттів у взаємодії з партнером - ВПзВП - Х1 (за опитувальником (РОіД)), безумовне прийняття - БП - Х12, надання емоційної підтримки - НЕП - Х16 (за опитувальником (ЕВП)).

F5 «Орієнтація на сексуальну та батьківську гармонію (поведінка) як важливі умови подружнього щастя»: інтимно-сексуальна - ІСк - Х1, батьківсько-виховна - БВх - Х4 (за опитувальником (РОіД)) та намагання до узгодження дій - НУД - Х15 (за опитувальником (ЕВП)).

Дані дослідження свідчать про те, що чинниками задоволеності подружжя сімейно-шлюбними відносинами є емоції, генералізовані переживання, що скріплюють подружній союз. Це партнерська чутливість, ознаки морально-психологічної привабливості, здатність до розшифровки емоційного фону, здатність до емпатії, співпереживання, співчуття.

Ці висновки підтверджують перший (критерій Кайзера) і другий критерії (критерій кам'янистого осипу), де макрофакторами виступають:

- «Здатність до розшифровки емоційного фону»,

- «Здатність до емпатії, співпереживання»,
- «Здатність до співчуття»,
- «Взаємна моральна та емоційна підтримка членів сім'ї, орієнтація на шлюб як середовище, що сприяє психологічному розрядженню і стабілізації».

Аналогічних результатів у своїх роботах досягли Н. Грисенко, К.Батаєва, Є. Потапчук, В. Ткаченко. У результаті здійснення різних досліджень вони виявили, що до основних психологічних детермінант задоволеності шлюбом окрім усвідомлення єдності цілей, можливості самореалізації в сім'ї, відсутності фрустрованих потреб, належить і взаємна довіра та симпатія, близькість, такі емоційно-моральні цінності як почуття кохання та поваги до партнера, спільні погляди й інтереси, вірність [12].

Фахівці роблять акцент на тому, що визначення психологічних детермінант благополуччя подружніх відносин зводиться до фіксації об'єктивних (подружня інтеграція) та суб'єктивних (суб'єктивне благополуччя подружжя) аспектів подружніх відносин [61].

Подружня інтеграція, у розумінні Ткаченка В. Є., – це єдність двох особистостей, що розвивають та реалізують себе підчас подружньої взаємодії. Вона припускає наявність, по-перше, узгодженості усіх процесів спільної життєдіяльності подружжя та, по-друге, подружньої сумісності.

Подружня сумісність – це ефект спілкування, який характеризується максимально можливою задоволеністю відносинами, відчуттям єдності, цілісності пари.

Подружня сумісність досягається наявність певних особистісних якостей кожного партнера і особливості міжподружньої взаємодії.

Зокрема, до блоку особистісних якостей відносяться:

- високий рівень особистісної зрілості;
- інтегральні соціально-психологічні характеристики особистості (інтернальність, самоповага, самоприйняття, активність як здатність до змін, особистісна диференційованість);

– толерантність щодо індивідуальних розбіжностей з партнером; – соціально-психологічна компетентність (комунікативний потенціал) подружжя: соціальний інтелект, соціально-психологічна адаптивність, уміння долати повсякденні стреси, здатність до децентрації, уміння дотримуватися оптимальної дистанції в спілкуванні, здатність співпереживати, рефлексивні здібності, здатність і готовність до взаємодії з партнером, наявність навичок міжособового спілкування, схильність до кооперації і співпраці, уміння вибирати адекватний тип поведінки залежно від ситуації, здатність налагоджувати стосунки;

– готовність пробачати і бути пробаченим.

Блок особливостей міжподружньої взаємодії охоплює такі фактори:

- взаємна спрямованість на особистісну ідентифікацію з партнером;
- взаємне емоційне прийняття (любов як взаємоповага, турбота, відповідальність, розуміння одне одного), емоційна теплота щодо партнера;
- дотримання оптимальної дистанції в спілкуванні (забезпечення особистісної волі, взаємна автономія подружжя, узгодженість психологічної близькості і віддаленості);
- можливість саморозкриття в спілкуванні;
- взаємне підтвердження й підтримка особистісної ідентичності кожного з подружжя;
- легкість спілкування;
- узгодженість особливостей взаємодії;
- ступінь задоволеності значимих потреб одне одного; – створення сімейної субкультури [64].

3.2. Психокорекційна програма налагодження гармонійних подружніх стосунків

Пари, що задоволені подружніми стосунками, переважно мають високий рівень готовності до самогармонізації та високий рівень гармонійності

стосунків. Гармонізація сімейної системи включає в себе низку цілеспрямованих організаційних дій, які мають на меті її перетворення з метою успішного функціонування системи в напрямі налагодження внутрішнього порядку, збалансованості.

Сім'я є об'єктом гармонізації тоді, коли певний суб'єкт (психолог, соціальний працівник) впливають на неї з метою її гармонізації. Якщо саме подружжя є суб'єктом гармонізації, то говоримо про самогармонізацію сімейної системи. На самогармонізацію подружжям своїх стосунків мають вплив установки, патерни поведінки, навички та вміння.

Чим більше розвинені динамічні компоненти готовності, тим менший вплив мають статичні компоненти на стосунки в сім'ї. Отже, у цьому разі завданням сімейного консультування є формування готовності сім'ї до самогармонізації.

Основні напрями цього різновиду консультування:

- підвищення рівня взаєморозуміння подружжя шляхом розвитку їх комунікативних навичок (інтерпретація невербальної поведінки, активне слухання, вираження емоцій, конструктивне вирішення проблемних ситуацій);
- розвиток навичок рефлексії у подружніх пар (адекватне розуміння сімейних процесів, прогнозування сімейного життя);
- прийняття партнерами відповідальності за стосунки в сім'ї та сімейні процеси (активність у прийнятті рішень, прийняття партнерами один одного як ко-суб'єктів сімейних процесів, усвідомлення і прийняття сімейних цінностей).

Основна настанова психологічної допомоги полягає в тому, що відчуття безпорадності повинне змінитися в клієнтів відчуттям відповідальності за власну поведінку і своє сімейне життя, прагненням самостійно цим керувати і контролювати. Поведінка фахівця повинна цілеспрямовано підкріплювати таку настанову, особливо на початку консультування. Усе, що відбувається в процесі спілкування, повинне наближати до цієї мети. Консультант повинен

постійно демонструвати впевненість у тому, що сім'я (пара або подружжя) здатні діяти самостійно і визначати свою долю.

Завдання, які треба виконувати в ході консультування для реалізації принципу гармонізації стосунків у сім'ї. Ці завдання треба враховувати від початку роботи з парою:

1. Процесуальні аспекти роботи мають більше значення, ніж змістовні.
2. Допомога членам сім'ї в зміні їх стосунків.
3. Використання «я-позиції», щоб допомогти членам сім'ї краще визначити своє місце в системі стосунків.
4. Використання мультигенераційної концепції для розширення меж сім'ї.
5. Підтримка найбільш функціональних членів сім'ї [27].

Виконання цих завдань реалізується нарощуванням навичок рефлексії у обох партнерів. Розвинута рефлексія обумовлює гнучкість і динамічність особистості, здатність до зміни способів поведінки відповідно до обставин і до зміни стереотипів.

Вагомими є два аспекти рефлексії:

- 1) особистісна рефлексія, тобто рефлексія як аналіз, усвідомлення себе, своїх дій, поведінки, мови, досвіду, своїх завдань тощо;
- 2) соціальна рефлексія як розуміння сенсу міжособистісного спілкування та усвідомлення важливості зворотного зв'язку. Критеріями рефлексії подружжя є здатність до самоаналізу (осмислення суб'єктом свого минулого), прогнозування і цілепокладання (вироблення та корекція схем і засобів можливої діяльності).

Для формування емоційної близькості та гармонізації стосунків у подружній підсистемі розроблено базові рекомендації, які на основі спеціальних вправ та організації діяльності, що запропоновані сімейним консультантом, мають на меті сформуванню усвідомлення членами сім'ї своєї індивідуальності, своїх позитивних якостей і можливостей; навчають

позитивного ставлення до себе та розвивають потрібні для цього навички. Наприклад, такими техніками і вправами можуть бути:

Техніка «Я-повідомлення»

Техніка «Журнал успіхів»

Методика «Лінія сімейного життя»

Розвиток сенситивності (інтерпретація невербальної поведінки, емпатія, встановлення емоційного контакту) досягається за рахунок виконання наступних вправ:

Вправа «Анабіоз» (30 хв)

Вправа «Що я зараз відчуваю?» (20 хв)

Вправа «Відображення позитивних почуттів партнера» (20 хв)

Рольова гра «Як же ти мене порадував» (30 хв)

Вироблення конструктивна взаємодії у стосунках досягається такими вправами:

Вправа «Активне слухання» (20 хв)

Вправа «Діалог Сократа» (20 хв)

Вправа «Зміна перспективи» (30 хв)

Вправа «Межі» (30 хв)

Отже, зазначені вище рекомендації, можуть бути корисними для розвитку більш надійних та гармонійних стосунків з подружнім партнером.

Висновки до 3 розділу

Дослідження, що проводилося протягом серпня-вересня 2023 року, і склало загальну вибірку у 30 осіб (п'ятнадцять подружніх пар з різним терміном шлюбних відносин), продемонструвало тенденцію до зниження рівня задоволеності сімейно-шлюбними відносинами в залежності від терміну перебування у шлюбних стосунках. При тому 73% загальної кількості, показали в переважній більшості (від 18% до 28% – у пар, які перебувають у шлюбі до 10 років та до 5 років відповідно) високий рівень задоволеності

шлюбом. І виявило 27% пар від загальної кількості, що не співпадають в оцінці задоволеності-незадоволеності власними сімейно-шлюбними відносинами.

До вибірки не увійшли пари, які мають високий або середній рівні незадоволеності шлюбом, оскільки вони або вже розпалися, або знаходилися на етапі розлучення, або у них спрацьовували захисні механізми і люди відмовлялися брати участь у дослідженні. При тому, що пари, які увійшли до вибірки, продемонстрували низький рівень незадоволеності шлюбом.

За отриманими емпіричними даними на основі трьох методик: 1) визначення задоволеності шлюбом (ЗШ), що виявляє ступінь задоволеності-незадоволеності й узгодженості-неузгодженості задоволеності шлюбом конкретної подружньої пари; 2) «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОіД), що розкриває уявлення подружжя про бажаний розподіл ролей між чоловіком і дружиною при реалізації сімейних функцій, а також 3) «Емоційна взаємодія подружжя» (ЕВП) та у процесі статистичної обробки результатів дослідження було виявлено чинники задоволеності сімейно-шлюбними відносинами.

Перший фактор «Здатність до розшифровки емоційного фону» показує взаємозалежність ставлення до себе як до шлюбного партнера з можливістю розпізнавати загальний емоційний фон взаємодії з перспективою надання емоційної підтримки партнеру та має безпосередній вплив на характер подружніх стосунків.

Другий фактор «Здатність до емпатії, співпереживання» показує на взаємообмін щодо здатності партнерів до співпереживання, здібність до емпатії, можливість виявляти любов, повагу до внутрішнього світу іншого та мають безпосередній вплив на узгодженість-неузгодженість при взаємодії з партнером.

Третій фактор «Здатність до співчуття» показує взаємозалежність здатність партнера сприймати, усвідомлювати стан іншого та орієнтуватися на його стан при взаємодії з ним.

Нашої уваги заслуговує фактор F1 «Взаємна моральна та емоційна підтримка членів сім'ї, орієнтація на шлюб як середовище, що сприяє психологічному розрядженню і стабілізації», який певним чином повторює перший.

Дані дослідження свідчать про те, що чинниками задоволеності подружжя сімейно-шлюбними відносинами є емоції, генералізовані переживання, що скріплюють подружній союз. Це партнерська чутливість, ознаки морально-психологічної привабливості, здатність до розшифровки емоційного фону, здатність до емпатії, співпереживання, співчуття.

Ці висновки підтверджують перший (критерій Кайзера) і другий критерії (критерій кам'янистого осипу) відповідних розрахунків.

Отримані результати дослідження сприяли розробці психокорекційної програми налагодження гармонійних подружніх стосунків, в основі якої є виконання ряду завдань за сприяння низки психотерапевтичних технік та спеціальних вправ.

ВИСНОВКИ

Теоретична робота з ґрунтовного аналізу літературних джерел дала змогу встановити, що:

- основними ознаками сім'ї як малої соціальної групи і як системи, єдиного цілісного психологічного і біологічного організму, з притаманними лише йому особливостями розвитку та функціонування, є шлюбні зв'язки, зв'язки спорідненості, ведення спільного побуту, сімейного бюджету та її члени мають певні ролі;

- сімейна інтеракція, міжособистісна перцепція, рольова диференціація є надважливими серед соціально-психологічних процесів, що відбуваються у сім'ї;

- ефективність міжособистісної взаємодії подружжя багато в чому залежить від особливостей їх емпатійного ставлення один до одного: без співпереживання, співчуття, співучасті неможливо побудувати щирі, довірливі, підтримуючі стосунки. В той же час емпатійне проникнення є механізмом забезпечення точності в комунікації, єдиного смислового поля, адекватного реагування між подружжям.

Дослідницька робота з виявлення чинників сімейно-шлюбних відносин показала такі результати:

- більшість пар (73%) співпадають в оцінці якості власного шлюбу, проте 27% не співпадають в оцінці задоволеності-незадоволеності наявними взаєминами;

- пари, що співпадають в оцінці якості власного шлюбу, показали в переважній більшості, а це - 46%, високий рівень задоволеності шлюбом. Разом з тим простежується тенденція до спадання показників діагностованого критерію зі зростанням тривалості перебування в шлюбі. Так, високий рівень задоволеності шлюбом виявлено у 28% представників молодих сімей, 18% досліджуваних із середньою тривалістю перебування у шлюбі та не виявлено

осіб, шлюб яких триває понад 10 років (ці особи виявили неузгодженість в оцінці задоволення власним шлюбом);

- пари, що перебувають у шлюбі від 5 до 10 років, продемонстрували низький рівень незадоволеності шлюбом і це становить 18%. Пари, які мають високий або середній рівні незадоволеності шлюбом не увійшли у вибірку, оскільки вони або вже розпалися, або знаходилися на етапі розлучення і люди відмовлялися брати участь у дослідженні.

В результаті проведеного факторного аналізу було виділено 3 фактори:

F1: «Здатність до розшифровки емоційного фону» відповідає змінним X13, X14, X16. Ці змінні відображають наявні психологічні ознаки і показують як ставиться особа до себе як до шлюбного партнера, як надає емоційну підтримку. F2: «Здатність до емпатії, співпереживання» вказує на здатність партнерів до співпереживання, можливості виявляти любов, повагу до внутрішнього світу іншого та має безпосередній вплив на узгодженість-неузгодженість при взаємодії з партнером. F3: «Здатність до співчуття» показує можливості партнера сприймати, усвідомлювати стан іншого та орієнтуватися на його стан при взаємодії з ним.

Для додаткової перевірки правильності вибору факторів, використано критерій кам'янистого осипу. За його допомогою визначено п'ять факторів, уваги заслуговує наступний фактор: «Взаємна моральна та емоційна підтримка членів сім'ї, орієнтація на шлюб як середовище, що сприяє психологічному розрядженню і стабілізації», який складається зі змінних за тестами «Емоційна взаємодія подружжя» і «Рольові очікування і домагання в шлюбі».

Дані дослідження свідчать про те, що чинниками задоволеності подружжя сімейно-шлюбними відносинами є партнерська чутливість, ознаки морально-психологічної привабливості, здатність до розшифровки емоційного фону, емпатії, співчуття. Власне - це емоції, генералізовані переживання, що скріплюють подружній союз і ними є емоційні узи – любов і прихильність.

Аналогічних результатів у своїх роботах досягли Н. Грисенко, Є.Потапчук та В.Ткаченко. У результаті здійснення різних досліджень вони виявили, що до основних психологічних детермінант задоволеності шлюбом окрім усвідомлення єдності цілей, установки та поведінка подружжя у сферах сімейної життєдіяльності, можливості самореалізації в сім'ї, відсутності фрустрованих потреб, належить і взаємна довіра та симпатія, близькість, такі емоційно-моральні цінності як почуття кохання та поваги до партнера, спільні погляди й інтереси, вірність

Результати наших досліджень і наведені дані із статистичної інформації щодо державної реєстрації актів цивільного стану про тенденцію змін кількості розлучень на кількість зареєстрованих шлюбів за останні три роки з 2020 по 2022 свідчать про загальний рівень підвищення задоволеності українських подружніх пар сімейно-шлюбними відносинами.

Задля гармонізації подружніх стосунків у пар, що виявили незадоволеність, було розроблено програму їх налагодження, яка включала в себе:

- підвищення рівня взаєморозуміння подружжя шляхом розвитку їх комунікативних навичок (спеціальні вправи направлені на розвиток сенситивності, активного слухання, вираження емоцій);
- розвиток навичок рефлексії у подружніх парах (техніки, що сприятимуть розумінню сімейних процесів, прогнозуванню сімейного життя);
- прийняття партнерами відповідальності за стосунки в сім'ї та сімейні процеси (стимулювання активності у прийнятті рішень, прийняття партнерами один одного як ко-суб'єктів сімейних процесів).

Отримані в результаті дослідницької роботи дані можуть бути використані при роботі з сім'єю на різних етапах психологічної допомоги задля налагодження внутрішнього порядку і збалансованості, бо злагоджені благополучні подружні стосунки є передумовою створення сприятливих умов для гармонійного розвитку дітей, що у свою чергу веде до реалізації стратегії побудови міцної і конкурентноспроможної демократичної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамюк О. О. Умови формування та фактори суб'єктивного благополуччя особистості у шлюбі. Габітус. Секція 4 : загальна психологія. 2020. Т. 1. № 13. С. 98-104.
2. Акімова М. К. Психодіагностика : навчальний посібник. URL: <https://stud.com.ua/37582/psihologiya/psihodiagnostika>
3. Апопій, І. В. Сімейне право України : навч. посібник. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 360 с.
4. Багнета Н. Подружній конфлікт як соціально - психологічний феномен. Український науковий журнал «Освіта регіону». 2011. №2. С. 189.
5. Белов Є. Вплив загальних ціннісних орієнтацій подружжя на задоволеність у шлюбі. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. ВНПЗ ДГУ. Дніпро. 2020, С. 97-100.
6. Білова М.Е, Калашнікова О.В., Кременчуцька М.К. Психологічні маркери реалізації жінки в сім'ї та кар'єрі. Габітус. 2021. Випуск 25. С. 175-179.
7. Васильченко О.М. Діагностика та корекція репродуктивної поведінки особистості: навчально- методичне видання. Київ, 2012. 96 с.
8. Ватрас В. А. Поняття «сім'я» у сімейному праві України. Форум права. 2009. № 1. С. 83–91.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с. URL: Великий тлумачний словник сучасної української мови
10. Володарська Н.Д. вплив емоційних зв'язків на розвиток психологічного благополуччя сім'ї. Науковий вісник Херсонського державного університету. Херсон, 2021 Випуск 3.
11. Горецька О., Середюк Н. Психологія сім'ї : навч. посіб. Бердянськ : Ткачук О.В., 2015. 216 с.

12. Грисенко Н., Батаєва К. Роль різних форм благополуччя у задоволеності шлюбом осіб зрілого віку. Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Психологія». 2016. № 22. С. 51-60.
13. Житловий кодекс України : Закон України від від 04.09.2009. № 2307-д (редакція 19.11.2022 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10#Text> (дата звернення: 25.10.2023).
14. Зубрицька-Макота І. Психодіагностика : навч.-метод. посібник. Львів. СПОЛОМ, 2015. 346 с.
15. Клапішевська С. А. Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми задоволеності шлюбом. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2012. №17. С. 114-120.
16. Климчук В.О. Математичні методи у психології : навчальний посібник для студентів психологічних спеціальностей. Київ : Освіта України, 2009. 288 с.
17. Кляпець О. Я. Психологічні чинники вибору молодою людиною цивільного шлюбу : автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.05 / Інститут соціальної та політичної психології АПН України. Київ, 2004. 23 с.
18. Кляпець О. Я. постановка життєвого завдання як чинник подолання сімейної кризи. Соціальна психологія. 2008. № 6. С. 17-21.
19. Коломієць Т. Чинники задоволеності шлюбом на різних етапах дорослості. Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць РДГУ. 2019. Випуск 13. С. 160-163.
20. Котлова Л.О., Саух І.Д. Психологічні чинники задоволеності шлюбом на різних етапах подружнього життя. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Психологічні науки. 2019. Випуск 1. С. 223–228.
21. Кругла Т. О. Сімейний конфлікт: причини виникнення, попередження, врегулювання. Медсестринство. 2017. №4. С. 71-74.

22. Кушмирук Є. С. Діагностика рівня задоволеності життям в осіб юнацького віку. Теорія і практика сучасної психології. 2018. №3. С. 202-205.
23. Лефтеров В. О., Цільмак О. М. Психологія сім'ї та шлюбу: таблиці, схеми, коментарі. Ліра До, 2020. 266 с.
24. Лисенко Л.М. Психологічні чинники задоволеності стосунками в подружніх парах. Теорія і практика сучасної психології. Запоріжжя, 2018. № 5. С. 73–77.
25. Лукашевич М.П., Шандор Ф.Ф. Соціологія сім'ї : підручник. Київ : Знання, 2013. 223 с.
26. Максименка С. Д., Кісарчук З. Г. Вплив ролєвих очікувань подружжя на характер сімейного спілкування. Актуальні проблеми психології. Т.3: Консультативна психологія і психотерапія : Зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ : Міленіум, 2003. Вип. 2. С.132-137.
27. Максимова Н. Ю. Сімейне консультування : навч. посіб. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 304 с.
28. Маринкевич С. М. До питання про задоволеність шлюбом як індикатор функціонування сімейної системи. Філософія. Культура. Життя. 2013. Вип. 39. С. 252-262.
29. Магдисюк Основи психологічного консультування. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. – 360 с.
30. Мельничук О.Б. Психологічна діагностика: Навч. посібник. 3-тє вид. – Київ : Каравела, 2013. - 316 с.
31. Моргун, В. Ф. Основи психологічної діагностики: навч. Посібник. 3-є видання. Київ : Видавничий дім «Слово2, 2013. 464 с.
32. Мунтянова В. В. Взаємозв'язок благополуччя шлюбу з факторами психологічної сумісності подружжя. Актуальні питання психології у сучасному інноваційному просторі : Зб. мат. міжн. наук.-практ. конф., м.

- Одеса, ОНМУ, 2022 / за ред. : Шевченко Р. П., О. А. Діколь-Кобріна. Одеса : Видавництво «Друк Південь», 2022. С. 165-168
33. Наука XXI ст.: виклики та перспективи: колективна монографія в 2-х томах / за заг. ред. В.В. Іванишина. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2021. Т.1. Суспільні науки. 266 с.
34. Основи психодіагностики / уклад.: Весельська А. та ін. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2022. 31 с.
35. Павлюк М. Психологічне благополуччя як передумова розвитку особистісної самостійності майбутнього фахівця. *Science and Education*. 2018. №3. С. 192-198.
36. Павелків Р. В. Вікова психологія : підручник. Київ : Кондор, 2015. 469 с.
37. Павлютенкова Р. Психологічні особливості виникнення сімейних конфліктів. Наукові конференції : веб-сайт. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/150> (дата звернення: 27.10. 2023).
38. Попович І. С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах : монографія. Херсон. ВАТ «ХМД», 2009. 277 с.
39. Посвістак О. А. Теоретико-історичні основи психології сім'ї : монографія. Хмельницький : ХНУ, 2017. 402 с.
40. Потапчук Є. М. Психологічна діагностика шлюбного потенціалу та міжособистісної сумісності з партнером: довідник сімейного психолога. Хмельницький : Видавництво «PolyLux design & print», 2020. 36 с.
41. Потапчук Є. М. Основи психолого-педагогічних досліджень : навч. посіб. Хмельницький : ХНУ, 2017. 160 с.
42. Потапчук Є. Особливості формування продуктивного мислення у майбутніх сімейних психологів : зб. наук. праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. : психологічні науки. Хмельницький : НАДПСУ, 2017. № 3(8). С. 170-181.
43. Практичний словник синонімів української мови : близько 20 000 синонім. рядів / за ред. Святослав Караванський. Вид. 4-те, опрац. і значно допов. – Львів: БаК, 2012. 523 с.

44. Психологія молодшої сім'ї: монографія / за ред. М. І. Мушкевич. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 235 с.
45. Прикладні аспекти практичної роботи з сім'єю. Седих К. Київ : Академія, 2021. 192 с.
46. Сагалаков О. Теорія соціальних ролей в концепції соціальної взаємодії Т. Парсонса та її вплив на вивчення соціальної адаптації особистості. Вісник ДДПУ. Серія: Соціально-філософські проблеми розвитку людини і суспільства. 2019. № 2 (11). С. 80-89
47. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002р. № 2947-III (редакція 05.10.2023 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 25.10.2023).
48. Словник гендерних термінів / Уклад. Шевченко, З. В. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. 2016. URL: <http://a-z-gender.net/ua/teoriya-statevorolovo%D1%97-socializaci%D1%97-osobistosti.html> (дата звернення: 25.09.2023).
49. Соціологія : Підручник / за ред. В. М. Пічі. Видання 4-те, виправлене. Львів : Магнолія 2006, 2009. 293 с.
50. Соціологія : Підручник / за ред. В. М. Пічі. Видання 4-те, виправлене. Львів : «Новий Світ-2000», 2020. 277 с.
51. Соціологія : Підручник / В. І. Волович та ін. Видання 6-те. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 808 с.
52. Статистична інформація щодо державної реєстрації актів цивільного стану: Департамент державної реєстрації. Міністерство юстиції. URL: https://minjust.gov.ua/actual-info/stat_info (дата звернення: 15.09.2023).
53. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї : навч. посіб. Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.
54. Статистичний аналіз даних з пакетом STATISTICA. Мамчич Т. та ін. Дрогобич : Відродження, 2006. 208 с.

- 55.Татьянчиков А. О. Математичні методи в психології: навчально-методичні рекомендації; кафедра психології НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2021. 48 с.
- 56.Телейко А. Б. Математико-статистичні методи в соціології та психології: навч. посіб. Київ : МАУП, 2007. 424 с.
- 57.Ткаченко В. Є. Соціально-психологічні умови благополуччя подружніх відносин. Наукові студії із соціальної та політичної психології. 2011. Вип. 27. С. 111-120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nsspp_2011_27_15
- 58.Ткаченко В. Є. Феномен благополуччя подружніх відносин. Теоретичні та практичні проблеми розвитку та реалізації потенціалу особистості : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих науковців «Розквітання-2». Одеса, 2009. С. 42–45.
- 59.Ткаченко В. Є. Зміст і узгодженість цінностей подружжя як чинник благополуччя шлюбу. Вісник Одеського національного університету : зб. наук. праць. 2009. Т. 14. Вип. 6. С. 104–108.
- 60.Ткаченко В. Є. Соціально-психологічні умови благополуччя подружніх відносин. Наукові студії із соціальної та політичної психології. 2011. Вип. 27. С. 111-120.
- 61.Троценко Н. Є. Фактори сімейного благополуччя. Психологічний журнал. 2011. Т. 32. №2. С. 82-93.
- 62.Туриніна О. Л. Методологія та методи психологічного дослідження: навч.- метод. посіб. Київ : ДП Вид. дім «Персонал», 2018. 206 с.
- 63.Ушакова. І. Психології сім'ї : конспект лекцій. Херсон : НУЦЗУ, 2019. 90 с.
- 64.Федоренко Р. П. Психологія сім'ї : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 364 с.
- 65.Федоренко Р. П. Психологія сім'ї : навч. посіб. Вид. 2-ге, змін. та доповн. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 480 с.

- 66.Хлопоніна Н.Є. Вплив ролєвих очікувань подружжя на характер сімейного спілкування. Рукопис: дис. на здобуття наукового ступеня канд. псих. наук 19.00.05. Київ, 2007.
- 67.Цьомик Х. Б. Психологічна сутність подружніх взаємин у зарубіжних та вітчизняних дослідженнях. Соціальна психологія. 2021. Т. 2. № 24. С.177-183.
- 68.Чала Ю.М., Шахрайчук А.М. Психодіагностика : навчальний посібник. Харків: НТУ «ХПІ», 2018. 246 с.
- 69.Fighting for your marriage: a deluxe revised edition of the classic best seller for enhancing marriage and preventing divorce / Howard J. Markman, Scott M. Stanley, Susan L. Blumberg. 2010. 3rd ed. 429 p.
- 70.Grover, S., & Helliwell, J. F. How's life at home? New evidence on marriage and the set point for happiness. *Journal of Happiness Studies*. 2017. №20(2). P.373–390.
- 71.Happy, Healthy, and Wedded? How the Transition to Marriage Affects Mental and Physical Health Scott M. Stanley, Brian D. Doss, Galena K. Rhoades . *Journal of Family Psychology*. 2021. №36 (4), P. 20-44.
- 72.Horn, E. E., Xu, Y., Beam, C. R., Turkheimer, E., & Emery, R. E. Accounting for the physical and mental health benefits of entry into marriage: a genetically informed study of selection and causation. *Journal of Family Psychology*. 2013. №27(1), P. 30–41.
- 73.Kamp Dush, C. M., Taylor, M. G., & Kroeger, R. A. Marital happiness and psychological well-being across the life course. *Family Relations*. 2008. №57(2). P.211-226.
- 74.Musick, K., & Bumpass, L. Reexamining the case for marriage: Union formation and changes in well-being. *Journal of Marriage and Family*. 2012. №74, P. 1–18.
- 75.Rawicka I. Cechy temperamentalne a satysfakcja ze związku. *Polskie Forum Psychologiczne*. 2017. Tom. 22. №4. С. 623-635.

ДОДАТОК А

Таблиця 1.1

Зведена таблиця опитування респондентів

№ респондентів	Вік	Стать	Стаж подружжя	Первинний чи вторинний шлюб	Результати за тестом «Задоволеність шлюбом»
1	37	чол	9	перв	38– благополучні
2	34	жін	9	перв	44– абсолютно благополучні
3	25	чол	5	перв	25 балів – скоріше неблагополучні
4	25	жін	5	перв	25 балів – скоріше неблагополучні
5	38	чол	6	перв	24 – скоріше неблагополучні
6	36	жін	6	перв	26– скоріше неблагополучні
7	26	чол	4	перв	41 – абсолютно благополучні
8	24	жін	4	перв	41 – абсолютно благополучні
9	38	чол	17	перв	27– перехідні (неблагополучні)
10	37	жін	17	перв	38 балів – благополучні
11	49	чол	3	втор	45– абсолютно благополучні
12	40	жін	3	втор	40– абсолютно благополучні
13	46	чол	1,6	втор	38 – благополучні
14	40	жін	1,6	втор	44 – абсолютно благополучні
15	50	чол	12	перв	38 – благополучні
16	47	жін	12	перв	17– неблагополучні
17	24	чол	3	перв	29 – скоріше благополучні

18	20	жін	3	перв	33 – благополучні
19	36	чол	8	перв	36 – благополучні
20	36	жін	8	перв	35– благополучні
21	33	чол	5,5	перв	41 – абсолютно благополучні
22	32	жін	5,5	перв	41 – абсолютно благополучні
23	37	чол	7	перв	36 – благополучні
24	36	жін	7	перв	24 – скоріше неблагополучні
25	47	чол	7	перв	41- абсолютно благополучні
26	26	жін	7	перв	34 - благополучні
27	29	жін	3	перв	32 – скоріше благополучні
28	28	чол	3	перв	38 – благополучні
29	40	жін	11	перв	29– скоріше благополучні
30	38	чол	11	перв	24 – скоріше неблагополучні

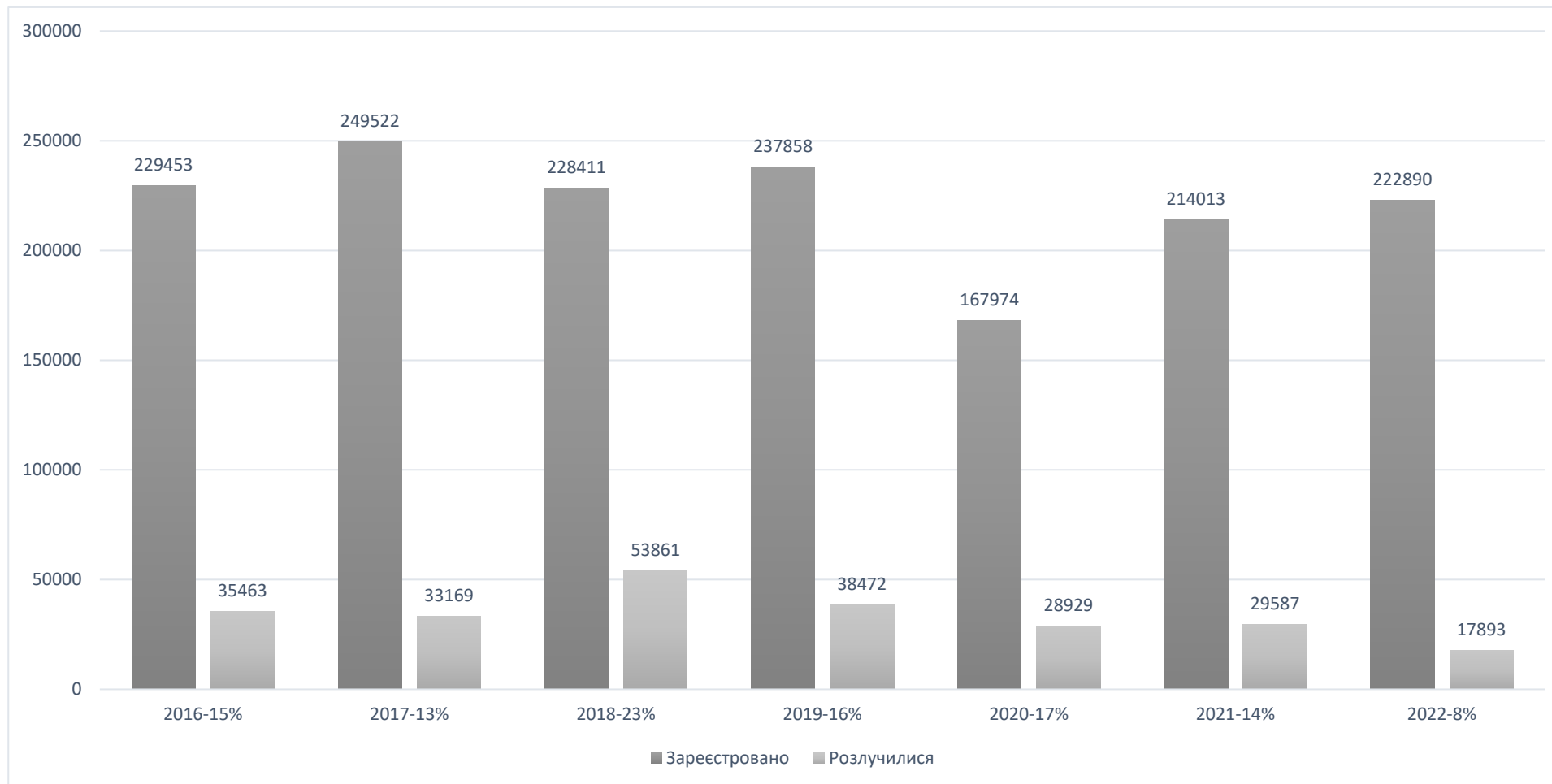

Рис. 1.1 Статистика розлучень на кількість зареєстрованих шлюбів

ДОДАТОК В

Таблиця 3.4

Матриця даних

№ досл	ЗШ	РОІД							ЕВП										
	ЗНШ	ІСк	ОІз ШП	ГПб	БВх	Сак	ЕПт	ЗПр	ЗССП	РПВС	ЗдС	ВПз ВП	БП	СС ШП	ЕФВ	НУД	НЕП	ОСП ВН	ВВСП
1	38	10	7	7,5	8	7,5	7,5	5,5	1,6	0,8	0,8	1,6	1,2	1	2,4	1	1	1	1,2
2	44	8	8	7	7	9,5	8,5	8	1,6	0,6	0,6	1,6	1	2	1,8	0,4	2,2	0,8	0,6
3	25	9	9	5	5	9,5	7,5	9,5	2,2	1	1,2	0,8	0,4	0,4	0,2	0,1	1,4	1,2	0,8
4	25	6	8	6	7	10	11	8,5	1,4	0,2	0,4	0,8	0,4	0,6	0,8	0,8	1,4	0,2	1,6
5	24	10	11	11	11,5	12	9,5	6,5	0,8	0,4	0,8	0,4	1,2	1,2	0,8	1	0,8	1,2	0,6
6	26	6	6	6,5	7,5	6,5	8	7,5	1,2	0,8	0,2	0,2	0,8	1,4	0,2	0,2	1	1	0,6
7	41	8	12	7	8	12	12	9,5	2,6	2,4	2	2,6	1,6	2,2	2,2	1,8	2,6	2,4	2,4
8	41	8	12	9	6,5	11,5	12	9,5	2,4	2	1,6	2,6	1,6	2,2	2	0,6	2,6	2	2,6
9	27	10	8	8	9	11,5	9,5	11	2	2	1,8	0,8	1,6	1	1	1	0,8	2	1
10	38	6	8	10,5	10	10	11,5	11,5	2,2	2	2	1,8	0,8	1	1	0,2	1	0,4	0,8
11	45	10	11	8,5	11	8	9	11	2,6	1,4	0,8	2,6	1,8	1,6	1,6	1,4	2,6	1,6	1,6
12	40	8	11	8	9	7,5	10	9	1,2	0,4	1,6	2,4	1,4	0,8	1,8	0,4	2,4	0,6	1,4
13	38	7	7	7	9,5	10	8	8,5	1,2	0,2	1,8	1,8	1	0,8	1,4	1	1,2	1	1
14	44	9	12	9	10	10	10	8	2,4	0,8	1,2	2,4	1,6	1,4	1,4	0,8	1,8	0,6	0,8
15	38	6	10	10	10,5	10,5	10	9	1,8	0,6	0,8	1,2	1	1,8	1,2	0,8	2,2	1	1
16	17	9	9	10,5	11	10	10	11,5	1	1	1	1	1,2	1	0,6	0,6	1	1	1,6
17	29	10	11	10	11	11	11	11	1,4	1,4	1,2	2,4	1,8	1,2	1	1	0,8	1,2	1
18	33	9	11	9	9	11,5	9	11	0,8	0,6	0,4	0,6	0,2	0,4	0,2	0,4	0,6	0,2	1
19	36	8	9	8,5	9,5	9	7	6,5	1,2	0,4	1	1,4	1	0,6	0,4	0,8	0,2	0,2	0,6
20	35	8	9	9	9,5	8	10	10	1,8	0,4	1,2	1,4	0,2	1	0,8	1	1,8	1	0,8
21	41	8	12	5,5	10	10,5	11,5	5	1,6	1,4	1,4	2,4	1,6	2	2,4	1,4	2,6	0,8	2,2

22	41	7	12	7	9,5	11	11,5	10	0,6	1,4	1,8	2,6	1,8	2	1,6	1,4	2,6	1,2	2
23	36	10	10	8	11	11	10,5	7	1,2	0,4	1,4	1,8	2,2	1,6	1,6	2,2	1,4	1	1,6
24	24	8	11	9,5	8,5	9	10,5	9	1,6	1,8	1,2	0,8	0,4	2,2	2,2	1,4	1,2	0,1	2,2
25	41	5	12	8,5	7,5	11,5	12	9	1,8	1,4	1,2	1,6	1,6	1,8	1,8	1,2	2,2	0,8	2
26	34	6	12	9,5	9	11,5	10,5	11,5	1,2	0,6	1,6	2	1,2	1,6	1,6	0,6	1,8	0,8	0,6
27	32	7	7	6	8,5	10,5	12	8	2	1,6	0,8	1,4	1,6	1,6	1	1	2	0,4	2
28	38	6	9	9,5	9	11,5	8,5	11	1	0,6	0,6	2,6	1,4	1,4	1,4	0,8	2	0,4	0,6
29	29	10	11	10	11	11	11	11	1,4	1,4	1,2	2,4	1,8	1,2	1	1	0,8	1,2	1
30	24	8	11	9,5	8,5	9,5	10,5	9	1,6	1,6	1,6	1,4	0,2	2,4	2,2	1	1,6	0,1	2,4

Примітки:

- ЗШ – змінні за тестом «Задоволеність шлюбом»
- РОід – змінні за опитувальником «Рольові очікування і домагання в шлюбі»
- ЕВП – змінні за опитувальником «Емоційна взаємодія подружжя»
- ЗНШ – Ступінь задоволеності-незадоволеності шлюбом
- ІСк – Інтимно-сексуальна сфера подружнього життя
- ОіЗПП – Особистісна ідентифікація зі шлюбним партнером
- ГПб – Господарсько-побутова сфера подружнього життя
- БВх – Батьківсько-виховна сфера подружнього життя
- САк – Соціальна активність у подружньому житті
- ЕПт – Емоційно-психотерапевтична сфера подружнього життя

Психологічні ознаки, що відображають характер емоційної взаємодії подружжя:

- ЗПр – Зовнішня привабливість партнерів
- ЗССП – Здатність сприймати стан партнера
- РПВС – Розуміння причин виникнення стану
- ЗдС – Здатність до співпереживання
- ВПзВП – Виникнення почуттів у взаємодії з партнером
- БП – Безумовне прийняття
- ССШП – Ставлення до себе як до шлюбного партнера
- ЕФВ – Емоційний фон взаємодії
- НУД – Намагання до узгодження дій
- НЕП – Надання емоційної підтримки
- ОСПВН – Орієнтація на стан партнера при взаємодії з ним
- ВВСП – Вміння впливати на стан партнера

ДОДАТОК Г

Таблиця 3.5

Кореляційний аналіз

	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11	X12	X13	X14	X15	X16	X17	X18
Y	1																		
X1	-0,1723	1																	
X2	0,25876	0,134	1																
X3	-0,1723	0,141	0,3135	1															
X4	-0,0038	0,348	0,2251	0,59357	1														
X5	0,01165	-0,015	0,458	0,23639	0,15759	1													
X6	0,09111	-0,213	0,5161	0,12331	0,12085	0,48956	1												
X7	-0,1475	-0,068	0,1681	0,43471	0,11068	0,26712	0,21595	1											
X8	0,32884	0,067	0,0729	-0,1558	-0,2773	-0,0677	0,23237	0,0757	1										
X9	0,01927	0,072	0,2761	0,03366	-0,1147	0,26542	0,56475	0,29147	0,565	1									
X10	0,20919	0,028	0,3614	0,0693	0,09326	0,28874	0,429	0,22042	0,263	0,495	1								
X11	0,68937	0,03	0,4901	0,03586	0,20622	0,19353	0,36792	0,16736	0,252	0,266	0,4697	1							
X12	0,4184	0,25	0,3051	0,00517	0,39112	0,34917	0,33859	-0,0394	0,104	0,253	0,2715	0,636	1						
X13	0,27562	-0,182	0,4424	0,05324	-0,0258	0,20178	0,52491	-0,1048	0,254	0,514	0,2508	0,364	0,294	1					
X14	0,47399	-0,02	0,4032	-0,0558	-0,0553	0,05385	0,36689	-0,2522	0,254	0,347	0,4208	0,559	0,319	0,716	1				
X15	0,19619	0,255	0,3552	-0,0508	0,37361	0,27659	0,36903	-0,2342	0,061	0,221	0,2841	0,333	0,502	0,466	0,512	1			
X16	0,62105	-0,318	0,4139	-0,2983	-0,203	0,06794	0,44805	-0,0096	0,373	0,23	0,2258	0,585	0,32	0,622	0,597	0,252	1		
X17	0,17848	0,348	0,1719	-0,0849	-0,001	0,24399	0,14592	0,16208	0,401	0,413	0,358	0,282	0,502	0,197	0,135	0,267	0,281	1	
X18	0,06549	-0,042	0,4125	-0,2014	-0,1703	0,16526	0,65065	-0,0931	0,276	0,59	0,3474	0,276	0,192	0,612	0,601	0,517	0,511	0,163	1

ДОДАТОК Д

Таблиця 3.6

Розрахунок дисперсії

ANOVA					
	df	SS	MS	F	Significance F
Regression	8	980,1946	122,5243	4,088869	0,004521
Residual	21	629,2721	29,96534		
Total	29	1609,467			

Таблиця 3.7

Регресійний аналіз

	Coefficients	Standard Error	t Stat	P-value	Lower 95%	Upper 95%	Lower 95,0%	Upper 95,0%
Intercept	21,0814	4,159792	5,067898	5,11E-05	12,43064	29,73216	12,43064	29,73216
X8	2,146608	2,221075	0,966473	0,344807	-2,47237	6,765585	-2,47237	6,765585
X10	-2,01861	2,651584	-0,76129	0,454951	-7,53288	3,495657	-7,53288	3,495657
X11	4,41879	2,461647	1,795054	0,087053	-0,70048	9,538065	-0,70048	9,538065
X12	1,334286	2,849579	0,46824	0,644437	-4,59174	7,260309	-4,59174	7,260309
X13	-3,73014	2,867217	-1,30096	0,207366	-9,69285	2,232562	-9,69285	2,232562
X14	2,213702	2,615283	0,846448	0,406846	-3,22508	7,652481	-3,22508	7,652481
X16	4,084462	2,278262	1,792797	0,087423	-0,65344	8,822368	-0,65344	8,822368
X17	-1,18905	2,46352	-0,48266	0,634328	-6,31222	3,93412	-6,31222	3,93412

Таблиця 3.8

Зведена таблиця за результатами регресійного аналізу

	ЗНШ	ЗССП	ЗдС	ВПзВП	БП	СС ШП	ЕФВ	НЕП	ОСПВН	У розрахунку	Похибка
	У	X8	X10	X11	X12	X13	X14	X16	X17		
1	38	1,6	0,8	1,6	1,2	1	2,4	1	1	36,050	5,13%
2	44	1,6	0,6	1,6	1	2	1,8	2,2	0,8	36,268	17,57%
3	25	2,2	1,2	0,8	0,4	0,4	0,2	1,4	1,2	30,692	22,77%
4	25	1,4	0,4	0,8	0,4	0,6	0,8	1,4	0,2	32,361	29,45%
5	24	0,8	0,8	0,4	1,2	1,2	0,8	0,8	1,2	23,688	1,30%
6	26	1,2	0,2	0,2	0,8	1,4	0,2	1	1	23,321	10,30%
7	41	2,6	2	2,6	1,6	2,2	2,2	2,6	2,4	40,679	0,78%
8	41	2,4	1,6	2,6	1,6	2,2	2	2,6	2	41,090	0,22%
9	27	2	1,8	0,8	1,6	1	1	0,8	2	26,784	0,80%
10	38	2,2	2	1,8	0,8	1	1	1	0,4	32,880	13,47%
11	45	2,6	0,8	2,6	1,8	1,6	1,6	2,6	1,6	45,229	0,51%
12	40	1,2	1,6	2,4	1,4	0,8	1,8	2,4	0,6	42,990	7,48%
13	38	1,2	1,8	1,8	1	0,8	1,4	1,2	1	33,139	12,79%
14	44	2,4	1,2	2,4	1,6	1,4	1,4	1,8	0,6	41,066	6,67%
15	38	1,8	0,8	1,2	1	1,8	1,2	2,2	1	33,706	11,30%
16	17	1	1	1	1,2	1	0,6	1	1	27,723	63,08%
17	29	1,4	1,2	2,4	1,8	1,2	1	0,8	1,2	34,249	18,10%
18	33	0,8	0,4	0,6	0,2	0,4	0,2	0,6	0,2	26,073	20,99%
19	36	1,2	1	1,4	1	0,6	0,4	0,2	0,2	28,386	21,15%
20	35	1,8	1,2	1,4	0,2	1	0,8	1,8	1	33,180	5,20%
21	41	1,6	1,4	2,4	1,6	2	2,4	2,6	0,8	41,951	2,32%
22	41	0,6	1,8	2,6	1,8	2	1,6	2,6	1,2	37,901	7,56%
23	36	1,2	1,4	1,8	2,2	1,6	1,6	1,4	1	33,823	6,05%
24	24	1,6	1,2	0,8	0,4	2,2	2,2	1,2	0,1	27,609	15,04%
25	41	1,8	1,2	1,6	1,6	1,8	1,8	2,2	0,8	37,033	9,68%

26	34	1,2	1,6	2	1,2	1,6	1,6	1,8	0,8	34,841	2,47%
27	32	2	0,8	1,4	1,6	1,6	1	2	0,4	36,020	12,56%
28	38	1	0,6	2,6	1,4	1,4	1,4	2	0,4	40,944	7,75%
29	29	1,4	1,2	2,4	1,8	1,2	1	0,8	1,2	34,249	18,10%
30	24	1,6	1,6	1,4	0,2	2,4	2,2	1,6	0,1	30,073	25,31%

Техніка «Я-повідомлення»

Потрібно ділитися з членами сім'ї власними почуттями і позитивними, і негативними. Важливо не приховувати негативні почуття через погану поведінку того члена сім'ї, з яким спілкуєшся. При цьому потрібно говорити від першої особи, повідомляючи про себе і власні почуття («Я-повідомлення»).

Техніка «Я-повідомлень» хоч і здається лише «грою слів», проте насправді вона зовсім інакше розставляє акценти у спілкуванні. Психологічна відмінність між висловлюванням «Ти повинен це зробити» і «Я дуже хочу, щоб ти це зробив», «Я буду щиро вдячний» — величезна. У першому варіанті співбесідник відчуває, що йому щось нав'язують, що він на підвладній позиції, а це автоматично викликає опір, навіть незалежно від змісту висловлювань. У другому варіанті співрозмовник відчуває себе суб'єктом своєї життєдіяльності, оскільки в нього з'являється вибір — робити чи ні.

Створення позитивного соціально-психологічного клімату в сім'ї, що сприяє усвідомленню своєї цінності, де забезпечено позитивне підкріплення самоповаги. Для цього можна застосовувати наступну техніку:

Техніка «Журнал успіхів»

Мета застосування цієї техніки — створити позитивний клімат у сім'ї, який сприятиме усвідомленню кожним власної цінності та дати підкріплення позитивному ставленню до себе. Консультант пропонує вести «Журнал успіхів» сім'ї. У журналі, достатньому за обсягом, відводять для кожного члена сім'ї кілька сторінок, а також місце для фотографій та інших матеріалів. Варто передбачити сторінки для записів про досягнення всієї сім'ї. Журнал має бути привабливим зовні. На кожній сторінці члена сім'ї потрібно

зазначити його ім'я. На обкладинці великими буквами зробити напис «Журнал наших успіхів». Він має стояти на видному місці в домі, де найчастіше збираються всі члени сім'ї, родичі, гості. Попередньо психолог обговорює з усією сім'єю, що саме вони розцінюють як «успіх» і вважають за доречне внести до журналу. Можна провести “мозковий штурм” на тему «Події, які ми зафіксуємо в журнал».

Кожний член сім'ї може на своїй сторінці записувати власні досягнення будь-коли (хоч і щоденно); також він може запропонувати коментарі до сторінок інших членів сім'ї. До журналу можуть мати доступ родичі, друзі сім'ї, однокласники дітей та їх друзі тощо, які теж можуть відмічати досягнення сім'ї або окремих її членів. Записи можна робити безпосередньо в день досягнення успіху або після спеціальної сімейної ради раз на тиждень, на якій розглядаються результати цього тижня. Варіант «безпосереднього» запису ефективніший, бо момент запису збігається з моментом відчуття успіху, підкріплює і підсилює його. Біля кожного запису має бути вказана дата та зазначено, ким запис зроблений. Завдяки цим відміткам можна буде проаналізувати, «хто помічає успіхи» та «як часто».

Зауважимо, що ентузіазм, який виникне на початку, необхідно буде потім підтримувати. Успіх має стати невід'ємною частиною життя сім'ї, цій меті послужить регулярне використання «Журналу успіхів». Якщо у когось у сім'ї мало записів про успіхи, потрібно знайти спосіб, який допоможе підбадьорити, продемонструвати визнання досягнень тощо.

Методика «Лінія сімейного життя»

Методика призначена для дослідження суб'єктивної картини життєвого шляху сім'ї та психологічного часу особистості. Застосування методики дає змогу визначити такі параметри:

- узгодженість образу сім'ї у подружжя;
- сила емоційного реагування на події сімейного життя;

- здатність до цілепокладання та прогнозування свого сімейного життя.

Кожному з подружжя пропонується на окремому аркуші зобразити графік, де на осі «Х» мають бути позначені події, що істотно вплинули на стосунки в сім'ї та на її стан (знайомство, весілля тощо) або можуть мати місце в майбутньому (народження дитини, переїзд тощо).

На осі «У» має бути зазначена сила емоційного реагування на зазначені події в діапазоні від -10 до $+10$ балів. На тому самому аркуші респондент має написати від 3 до 5 асоціацій до слова «сім'я».

Основним матеріалом аналізу, по-перше, є сам графік респондента (кількість подій, їх емоційна значущість, хронологічна послідовність). По-друге, порівнюються графіки та відповіді-асоціації партнерів, визначається, наскільки вони схожі або суперечать одне одному.

Усі події, описані респондентами, діляться на кілька категорій: пов'язані з власною самореалізацією; пов'язані з самореалізацією партнера; поява дітей; придбання матеріальних благ або збагачення; конкретні значущі події або обставини (весілля, криза середнього віку, порушення сімейних стосунків тощо).

Важливим є збіг за категоріями, а в разі конкретних значущих подій та обставин — зазначення якомога більшої кількості однакових подій, окрім того, враховується ступінь схожості емоційних реакцій на події. Асоціації також можна поділити на декілька категорій: оселя (домашнє тепло і затишок), члени сім'ї, почуття (негативні або позитивні), духовні ідеали. Якщо у партнерів перелічені події, реагування на них і названі асоціації (особливо за категоріями «оселя» і «духовні ідеали») збігаються на 80–100 %, то це високий ступінь збігу. Середній ступінь — збігаються не всі категорії (на 50–70 %), низький — асоціативний ряд, кількість та якість подій не збігаються взагалі або мають дуже мало спільного (0–40 %).

Здатність партнерів до цілепокладання і прогнозування оцінюється за кількістю і змістом передбачуваних подій у майбутньому, а також за тим, як вони залежать від подій минулого та сьогодення, чи пов'язані з сім'єю.

Оцінюється також прогноз стосунків на майбутнє: наскільки далекоглядна перспектива, позитивний чи негативний прогноз. Сила емоційного реагування визначається за величиною діапазону між крайніми балами: що вона більша, то вищою є сила емоційного реагування.

Вправа «Анабіоз» (30 хв)

Мета: розвиток навичок емпатії та соціальної перцепції, налагодження емоційного контакту.

Процедура: у кожній парі гравці вибирають ролі чи то «замерзлого», чи то «реаніматора». За сигналом «замерзлий» застигає, видає з себе істоту в стані анабіозу — із скам'янілим обличчям і холодним поглядом. Завдання «реаніматора» — за одну хвилину визволити партнера з анабіозного стану, оживити його. «Реаніматор» не має права ні торкатися до «замерзлого», ні звертатися до нього зі словами. У нього в розпорядженні погляд, міміка, жести, пантоміміка. Ознаками успішної роботи «реаніматора» вважаються довільні репліки «замерзлого», його посмішка, сміх та інші прояви емоцій. Визначення критеріїв виходу з анабіозу встановлюють самі учасники, залежно від їх рівня, «кваліфікації».

Завдання цієї вправи визначити моменти переходу від відчуженості до контакту. «Реаніматори» повинні використовувати різні способи порушення взаємної ізоляції.

Питання для аналізу:

- як вам було в ролі замерзлого / реаніматора?
- які труднощі виникали у вас під час виконання вправи?
- які способи «емоційного реанімування» ви відкрили для себе?

Вправа «Що я зараз відчуваю?» (20 хв)

Мета: розвиток емпатії, прояву емоцій та почуттів.

Процедура: учасникам роздають картки з назвою якогось одного почуття. Всі учасники за чергою невербальними засобами намагаються зобразити своє почуття. Завдання решти — назвати це почуття. Після того, як почуття названо правильно, демонструвати починає інший учасник. Якщо групі не вдається назвати правильно зображуване почуття, то учасник сам має його точно описати.

Питання для аналізу:

- що було легше робити: зображати чи відгадувати почуття?
- які почуття зображати легше: позитивні чи негативні?
- чи було комусь приємно «розпалювати» свої почуття? Кому було неприємно це робити? Які це були почуття?

Вправа «Відображення позитивних почуттів партнера» (20 хв)

Мета: розвиток уміння встановлювати емоційний контакт, проявляти емпатію.

Процедура: учасники знайомляться з інструкцією, яка вимагає вислухати партнера і максимально точно переказати почуття, про які він хоче розказати. Учасникам необхідно слідувати за тим, щоб розмова насправді йшла про почуття, а не переходила в площину оцінок. Якщо учасник намагається критикувати або корегувати почуття партнера, то гра повторюється, наголошуючи на тому, що почуття партнера — це його власність, їх необхідно поважати.

Питання для аналізу:

- чи точно були відображені почуття?
- чи приймали почуття партнера такими, як вони є, чи не критикували їх?
- які почуття було відображати легше: позитивні чи негативні?

Рольова гра «Як же ти мене порадував» (30 хв)

Мета: розвиток уміння вербалізації позитивних емоцій. Ситуація: чоловік (дружина) приготував смачну вечерю.

Інструкція учаснику: максимально відкрито висловіть чоловікові / дружині про радість і гордість за нього / неї. Точно опишіть, що саме викликало у вас радість і гордість. Якщо у відповідь ви почуєте відмовки, будьте наполегливі, повторіть за потребою кілька разів. Решта учасників пильнують, чи супроводжувалось вираження позитивних почуттів відповідною невербальною поведінкою, наскільки точно була описана поведінка, яка викликала цю радість. У цій грі необхідно показати, що й у разі вираженні позитивних почуттів необхідно проявляти наполегливість, у відповідь на відмовку — треба ще раз повторити слова радості.

Питання для аналізу:

- що було найважчим для вираження почуттів?
- яка, на вашу думку, роль проговорення почуттів?

Вправа «Активне слухання» (20 хв)

Мета: демонстрація неефективності передавання інформації без зворотного зв'язку.

Процедура: експериментування учасників з технікою активного слухання: повторювання, перефраз, інтерпретація. Учасникам пропонується визначитися попарно і спробувати поекспериментувати із запропонованими техніками.

1) Негативна оцінка — у бесіді ми супроводжуємо слова партнера репліками “що за нісенітниця!”, “бачу, ти геть не розумієшся на цьому питанні” тощо.

2) Ігнорування — про що говорить партнер, не беремо до уваги.

3) Випитування — партнеру задають питання за питанням, що свідчить: людина явно хоче про щось більше дізнатися, проте не повідомляє своєї мети.

4) Підтакування — слова партнера супроводжуються репліками “Так...”, “Угу...”.

5) Проговорювання — дослівне повторювання партнера. Можна почати з фрази “Ти вважаєш...”, “Отож, на твою думку...” тощо.

6) Парафраз — відтворення слів партнера в узагальненому, скороченому вигляді; коротко формулюється найсуттєвіше в його словах. Почнемо з фрази “Іншими словами, ти вважаєш, що...”, “Отже, твоя ідея полягає в тому, щоб...”.

7) Інтерпретація та розвиток ідеї. Ми намагаємось з’ясувати логічні наслідки зі слів партнера або дати пропозицію щодо причин висловлювань. Можна почати з фрази: “Ти так вважаєш, мабуть, тому що...”, “З огляду на те, що ти сказав, то...”

Питання для аналізу:

- які техніки, на вашу думку, є ефективнішими для розуміння, відчуття партнера, що його розуміють?
- у чому були труднощі під час виконання вправи?
- яким є ваш результат?

Вправа «Діалог Сократа» (20 хв)

Мета: досягнення розуміння позиції іншого.

Процедура: вправа проводиться у подружніх парах. Учасники мають розібратись у проблемі, яку вони розуміють по-різному. На першому етапі один з учасників бере на себе роль того, хто запитує, інший — того, хто відповідає. На другому етапі ролями міняються. Той, хто запитує, повинен слухати відповіді партнера і не намагатися їх критикувати. Питання мають прояснити позицію партнера, з’ясувати його погляди і переконання.

Завдання — визначити думку партнера, зрозуміти його бачення проблеми. Можна давати уточнюючі питання, якщо у відповідях помітні суперечності. Той, хто відповідає, має бути готовим до продовження діалогу навіть тоді, коли йому неприємно відповідати. Відповіді повинні бути

максимально ширими. Крім того, обидва партнери мають чітко грати свою роль.

Питання для аналізу:

- чи вдалося зрозуміти позицію партнера?
- у чому виявилися основні труднощі?
- чим для вас була корисною ця вправа?

Вправа «Зміна перспективи» (30 хв)

Мета: знайти можливість поєднувати свої інтереси з інтересами партнера.

Процедура: вправа проводиться у подружніх парах. Партнерам пропонують пригадати свій останній конфлікт, поставити себе на місце іншого у конфлікті. Далі партнери записують, яким вони бачать конфлікт, що відчувають, що могли б сказати з позиції партнера, після чого партнери обмінюються записками; виявляють, що в них правильно, визначають, де їхні інтереси збігаються, на основі цього намагаються вирішити конфліктну ситуацію.

Питання для аналізу:

- чи вдалося вам зрозуміти думку партнера?
- що було найскладнішим?
- який ви можете вивести для себе алгоритм пошуку спільного в своїх позиціях?

Вправа «Межі» (30 хв)

Мета: збільшення чутливості до особистісних меж партнера.

Процедура: вправу спочатку виконують у довільних парах, потім подружнім парам дається завдання попрактикуватись вдома зі своїми партнерами. Партнери сідають навпроти і намагаються уявити невидиму

психологічну межу, яку проводить навколо себе інший, на яку відстань він може підпустити до себе. Після цього учасники стають один перед одним і випрямляють руки перед собою, долонями та кінцями пальців торкаючись один одного, дивляться у вічі, починають здійснювати різні рухи. Завдання: бути чутливим до супротиву з обох сторін, до відступу. Далі відбувається обговорення в парах.

Питання для аналізу:

- як ви почуваетесь, наближаючись до межі?
- Як близько дозволяєте підійти до своєї межі?
- чи у всіх ситуаціях цей кордон буде однаковий?
- як можна використати цей досвід для того, щоб краще спілкуватись один з одним?
- чи було так, що вас підпускають ближче, ніж ви самі наважуєтесь підійти?